THE POPULARITY OF ROBERT HOLCOT'S SERMONS: *DIC VT LAPIDES ISTI PANES FIANT*

Siegfried Wenzel

THE English Dominican Robert Holcot (ca. 1290–1349) was an important figure in fourteenth-century English theology and intellectual life.[1] His extant oeuvre, studied in a pioneering article by Beryl Smalley,[2] includes commentaries on several biblical books as well as preaching aids, especially collections of exempla with moralizations (*Moralitates* and *Convertimini*), works of systematic theology,[3] and a set of biblical *Distinctiones*. Holcot also left sermons. In Cambridge, Peterhouse 210, a cycle of 119 items is ascribed to him by a late-medieval hand (see further below).[4] Another cycle of about fifty sermons for Lent, entitled *Quadragesimale de bello spirituali*, is similarly ascribed to him in several manuscripts (where the number of sermons varies).[5] Lastly, he left a few pieces for special

[1] For a recent account of Holcot's life and works, see Jenny Swanson, "Holcot, Robert," in the electronic *Oxford Dictionary of National Biography*. Also important is Hester Goodenough Gelber, *It Could Have Been Otherwise: Contingency and Necessity in Dominican Theology at Oxford, 1300–1350*, Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters 81 (Leiden, 2004), 92–98. See also the listing of Holcot's works in Richard Sharpe, *A Handlist of the Latin Writers of Great Britain and Ireland before 1540* (Turnhout, 1997), 553–58, no. 1475.

[2] Beryl Smalley, "Robert Holcot, O.P.," *Archivum Fratrum Praedicatorum* 26 (1956): 5–97. The material was taken over in Smalley, *English Friars and Antiquity in the Early Fourteenth Century* (Oxford, 1960), 133–202.

[3] A rich bibliography is given by Gelber, *It Could Have Been Otherwise*, 92–93 n. 105.

[4] The sermons are briefly characterized in Smalley, *English Friars*, 143–45, and they have been listed in a recent study of the manuscript by John T. Slotemaker, "Robert Holcot the Homilist: A Sermon Index for Cambridge, Peterhouse 210," *Archa Verbi* 11 (2014): 73–123. In the manuscript the sermons are numbered 1–119, and the numbering is used by Slotemaker as well as in the present article.

[5] The sermons are listed in Johannes Baptist Schneyer, *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1150–1350*, Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters 43, 11 vols. (Münster, 1969–90),

Mediaeval Studies 79 (2017): 67–129. © Pontifical Institute of Mediaeval Studies.

occasions that have been preserved singly and are ascribed to him. A sermon for a synod appears in a fifteenth-century collection of sermons, many by Oxford Dominicans of the preceding century.[6] The same manuscript contains an academic speech act in sermon form (here the opening lecture or *principium* for a course on Genesis);[7] and elsewhere another academic speech has been found, a *lectura finalis* for the end of a lecture course.[8]

Of all these works, Holcot's commentary on the biblical Book of Wisdom enjoyed an immediate and wide popularity, which is demonstrated by some 170 surviving copies as well as frequent quotations of the work in other preachers' sermons.[9] In contrast, the collection of sermons in the Peterhouse manuscript is unique, with eight of its 119 sermons also copied elsewhere.[10] One may wonder whether Holcot's sermon work enjoyed any wider popularity, and if so what this might have been.

There is at least one case that speaks for just such popularity, including its use in the vernacular: his Latin sermon on the thema *Dic ut lapides isti panes fiant,* "Command that these stones be made bread" (Matthew 4:3).

5:192–95. Sharpe, *Handlist*, no. 1475, does not include the *Quadragesimale de bello spirituali.* The bibliographers of Basel, Universitätsbibliothek B.V.33, fols. 1ra–29ra, indicate the manuscripts that ascribe the work to Holcot; Gustav Meyer and Max Burckhardt, *Die mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek Basel. Beschreibendes Verzeichnis.* Abteilung B: *Theologische Pergamenthandschriften.* Erster Band: *Signaturen B I 1–B VIII 10* (Basel, 1960), 551.

[6] Toulouse, Bibliothèque Municipale 342, fols. 194r–195v; see Siegfried Wenzel, *Latin Sermon Collections from Later Medieval England: Orthodox Preaching in the Age of Wyclif* (Cambridge, 2005), 132–35 and 444–53, at 451 (sermon D-66).

[7] D-59, fols. 176v–179r, in Wenzel, *Latin Sermon Collections,* 133 and 450. The sermon, marginally ascribed to "holcote," is essentially in praise of Scripture and includes the speaker's remark "liber Genesis, cuius lecturam continuare propono" ("the Book of Genesis, whose exposition I propose to continue") on fol. 178v.

[8] This has been edited by Joseph C. Wey, "The *Sermo finalis* of Robert Holcot," *Mediaeval Studies* 11 (1949): 219–24.

[9] For Holcot's popularity as evidenced by quotations in sermon literature, see Wenzel, *Latin Sermon Collections,* 324–27.

[10] Holcot-32, 48, 50, 52, 53, and 65 also appear in Padua, Biblioteca Antoniana 515 (see Wenzel, *Latin Sermon Collections,* 126–27 and 565–72); Holcot-112 (*Videte quomodo ambuletis*) also appears in London, St. Paul's Cathedral Library 8, fols. 59r–61r (as Y/1-35 in *Latin Sermon Collections,* 659) and in Lincoln, Cathedral Library 68, fols. 137r–138v; and Holcot-114 (*Videte*) appears in three other manuscripts (see nn. 44–45 below).

The complete sermon has been found in four manuscripts (*F, H, W,* and *P*), which will be discussed further below. There it is preserved in slightly different forms, but it is clearly built as a scholastic sermon with the following parts and sections (here numbered in square brackets):

[1] It begins with the thema, followed by

[2] the address, "Karissimi."

[3] The protheme or *antethema* develops the initial *sententia* that "the longer we live here, the worse the world gets," by speaking of the four ages of the world—[4] gold, [5] silver, [6] brass, and [7] iron, each being worth less than its predecessor—of which Ovid speaks in his *Metamorphoses* to characterize mankind's moral and social descent from an originally paradisiac existence to its present misery. [8] To this, the preacher then adds that over the one thousand and more years since Ovid, things have become even worse, so that now we live in an age of stone. [9] This downward moral progression is also indicated in Scripture. [10] Morally, stone has three properties that can be applied to sinners.

[11] After this protheme the Latin sermon in its complete form (*HPW*) continues with several structural parts that, following the pattern of scholastic sermon structure, stand between the protheme and the sermon's main part.[11] [11] First we get an *introductio thematis,* which speaks of two liturgical seasons that are relevant to the occasion of the sermon, the first Sunday in Lent. They are the coming Easter, on which Christ feeds us in the Eucharist, and Lent itself, in which we should feed Christ by doing penance. [12] For Christ's feast the stones (of our sins) must be changed into bread (of virtues). [13] This introductory section ends with a prayer, here the repeated thema, "Command that these stones be made bread."

[14] After a short bridge passage declaring that by "stones" he understands sinners and by "bread" just and virtuous people, the preacher goes on to the mandatory division of his thema. He actually offers two: [15] the first is technically a division *intra auctoritatem*, which is [16] briefly developed; [17] the second is a division *extra auctoritatem.* It declares,

> First I will show that the seven deadly sins make a person like seven kinds of stones; second I will show how the devil makes from these

[11] For scholastic sermon structure and its parts, see Siegfried Wenzel, *Medieval "Artes Praedicandi": A Synthesis of Scholastic Sermon Structure,* Medieval Academy Books 114 (Toronto, 2015), 45–86.

> (stones) his servants; and third, I will nevertheless change these seven stones into seven kinds of bread that are pleasing to God.

These three sections then form the three main parts of the sermon.

[18–37] In Part One the preacher goes through the seven deadly sins and likens each to a particular kind of stone whose natural quality the sin shares. Thus, pride is like a diamond, which in its hardness cannot be broken by any metal; envy is like the *beloculus,* which, like an eye, is white all around but black in the middle, or else is so named after the demon *Bel;* and so on, with wrath like a magnet, sloth like coral, avarice like selenite or like alabaster, gluttony like the *sarcophagus,* and lechery like the *pyrites* In this part the preacher relies heavily on lapidary lore gathered in Isidore of Seville's *Etymologies*. The treatment of the individual sins varies in length, from a very short statement, such as that for [30] sloth, to a much longer condemnation, such as that of [19–27] pride, where the sermon speaks of [22] pride in clothing and [23–26] in military figures, and [27] ends by saying that a diamond can only be broken by the blood of a goat, referring to the blood Christ shed on the cross.

[38–46] Part Two shows how the devil uses these stones as offices for himself. Thus, pride is his altar stone, envy his grinding stone, wrath is his hearthstone, avarice is his millstone, sloth is his sitting stone, gluttony is his pig stone, and lechery is his burial stone. In this way, sinful people become seven stones.

[47–58] Part Three finally teaches how during Lent these seven stones can and must be made into different kinds of bread. [48] It first speaks of five steps used in baking bread: first grain is ground, then the flour is sifted, next it is mixed with water, and finally it is kneaded and shaped, and at last baked in the oven. These steps are then applied to the progression of penance, from contrition to entering the fire of love. [50] The result is seven kinds of bread opposed to the seven kinds of stone. Thus, [51] the stone of pride becomes the *subcinericius* ("baked under ashes") bread of humility, [52] the stone of envy becomes the "brideloaf" of mercy, [54] the stone of wrath becomes the bread of love, [55] the stone of sloth becomes the bread of work, [56] the stone of avarice becomes the bread of almsgiving, [57] the stone of gluttony becomes the bread of moderation, and [58] the stone of lechery becomes the bread of purity.

[59] The sermon at last ends with the conventional closing formula: "Which Jesus Christ may grant us, he who lives and reigns without end."

This long, complex, and structurally sophisticated Latin sermon is found in four manuscripts:

(1) *F* = London, British Library Cotton Faustina A.v, a manuscript made up of several discrete sections.[12] Fols. 6v–12v, written in probably one hand that has been dated to the middle of the fourteenth century, contain three sermons, the first of which is *Dic ut lapides,* here without the author's name.[13] But instead of giving a straightforward text leading from the initial thema to the final closing formula, the scribe began (at least as the manuscript leaves now stand) with the section on pride (19, on fol. 6v) to the end of the sermon (on fol. 9v). Then he turned to the beginning of the sermon, which he labeled "Antethema" in the margin (fol. 9v) and followed it to the end (fol. 10r) of what is technically the protheme, sections 1–10. At this point he began a different sermon on *Eamus hinc*.

(2) *H* = Cambridge, Peterhouse 210, fols. 64vb–68va. This fourteenth-century manuscript contains a cycle of 119 numbered sermons for Sundays and some feast days in regular liturgical order, and *Dic ut lapides* appears as sermon 50.[14] The sermons are followed in the manuscript by some extracts from Holcot's commentary on the Book of Wisdom and an alphabetical index (Abdon–Zacheus) to the sermons. A late-medieval secretary hand has ascribed the sermons to "holkot" (fol. 1r, top margin). Whether all of these sermons are in fact by Holcot remains an open question. Smalley remarked that "it need not be assumed that all the 119 sermons of the collection are Holcot's."[15] Indeed, at least one item in the Peterhouse collection occurs elsewhere with the name of a different author: *Revertar in domum meam unde exivi* (Luke 4:24), for the third Sunday in Lent, is in another manuscript ascribed to "Chambron."[16] Since the Peterhouse col-

[12] For the manuscript and its history, see Alan J. Fletcher, *Preaching, Politics and Poetry in Late-Medieval England* (Dublin, 1998), 21–40.

[13] The other two are *Eamus hinc,* for Ascension (only the protheme and division), edited by Fletcher, *Preaching,* 32–40, and *Talium est regnum caelorum,* for All Saints.

[14] A list of the sermons can be found in Slotemaker, "Robert Holcot the Homilist" (n. 4 above). Sermon 3, *Videte ficulneam,* though marginally marked for the second Sunday of Advent, is in fact for, or was given on, the feast of the Conception of the Blessed Virgin (8 December), on internal evidence: "De hoc mari extracta est hodie Beata Virgo . . . ," fol. 6rb.

[15] Smalley, *English Friars,* 144.

[16] Oxford, Balliol College 149, fols. 90r–92v. On Balliol College 149 and Henry Chambron, see Wenzel, *Latin Sermon Collections,* 121–31.

lection contains six different sermons for this Sunday, including two on *Revertar*, one may indeed think of it as a collection of sermons from different authors.

(3) *P* = Padua, Biblioteca Antoniana 515, fols. 136r–140v. The sermon is here unidentified, but the collection contains Holcot's name next to at least three other sermons. The fourteenth-century codex, of English provenance, contains 72 sermons, with *Dic ut lapides* appearing once as a fragment (Padua-59) and once complete (Padua-68).[17]

(4) *W* = Worcester, Cathedral Library F.126, fols. 99ra–100vb, unidentified. Written by several hands of the late fourteenth and early fifteenth century, the manuscript contains 336 sermons *de tempore* and *de sanctis* in irregular order, followed by an alphabetical index and a list of the sermons, which in turn is followed by an extract from the *Liber sextus decretalium*.[18]

Besides these four copies of *Dic ut lapides* there are further witnesses to the popularity of the sermon or at least its protheme:

(5) In the middle of the fifteenth century an anonymous English author compiled an enormous amount of sermon material organized as sermons for the Sundays and saints' feasts of the year in their liturgical order, which he called *Congesta*, "things gathered together."[19] The work filled five volumes, of which only two are known to be extant: volume 3 as Oxford, Magdalen College 96, and volume 5 as Magdalen College 212. Their author compiled relevant excerpts from a large number of sources, and the excerpts are usually verbatim and in most cases identified. Both volumes together hold sixty excerpts from "holcot," most of them thus identified. They include two longer passages from *Dic ut lapides*. First, *Congesta*'s sermon for the second Sunday after Trinity, on the thema *Homo quidam fecit coenam magnam* (Luke 14:16),[20] uses as its protheme the text corre-

[17] See Wenzel, *Latin Sermon Collections*, 126–27 and 565–72 on the Padua manuscript; and further Wenzel, "A Dominican (?) Ars Praedicandi in Sermon Form," *Archivum Fratrum Praedicatorum* 78 (2008): 51–78, at 53–55; rpt. Siegfried Wenzel, *Of Sins and Sermons*, Synthema 10 (Leuven, Paris, and Bristol, Conn., 2015), 383–412, at 385–87.

[18] See Wenzel, *Latin Sermon Collections*, 146–50 and 630–57.

[19] Siegfried Wenzel, "The Work Called *Congesta* and Fifteenth-Century English Theology," forthcoming in *Traditio* 73 (2018).

[20] Oxford, Magdalen College 96, fols. 110vb–132rb.

sponding to *F*'s text from "Quanto diucius" to "in profundum quasi lapis" (i.e., sections 3–10), without identifying the source.[21] Second, the sermon for seventh Sunday after Trinity, on the thema *Cum turba* (*esset nec haberent quod manducarent;* Mark 8:1, the miracle of feeding the crowds with seven loaves),[22] explains in its main part the key words of the Gospel lection. When it comes to the seven loaves mentioned in the Gospel, it says, "Vel septem panes possunt figurari per septem lapides. Vnde Holcot sermone 50, textu *Dic ut lapides isti*, etc., septem peccata mortalia septem generibus lapidum assimilat," and continues to use *F*'s text in a highly abbreviated form (less than a fifth of the length in *F*) corresponding to the substance of sections 19–48 and including its English words for the devil's stones.[23] It closes the excerpt with the usual "Hec ille" (fol. 287ra) and continues with a different pattern for the seven loaves ("Vel primus panis est timor Domini"). Significantly, Holcot's sermon here mentioned is referred to with the same number 50 as in *H*.

(6) A fifteenth-century copy of the *Sermones de tempore* by Nicholas de Aquavilla in Oxford, Christ Church 91, has six marginal references to Holcot's sermons. One of them, next to Aquavilla's sermon for the First Sunday in Lent on *Ductus est Jesus in desertum* ("Jesus was led into the desert," Matthew 4:1), notes: "For this Sunday notice a good sermon in the sermons of Holcot, Sermon 63, under the antethema 'Command that these stones be made bread.'"[24]

(7) The protheme of *Dic ut lapides,* with the Ovidian four ages, Boethius's first age, and the properties of stone—that is, sections 4–10—was used in another Latin sermon also preserved in Worcester, Cathedral Library F.126, on the thema *Viderunt revolutum lapidem* (fols. 130ra–131ra, new foliation),[25] a sermon for the Easter season. Its author or scribe uses the four-ages passage again as his protheme, follows it with a complex division, and then only adds a few notes for the remainder of the sermon (which was not to deal with changing stones into bread).[26] Here, too, ap-

[21] Ibid., fols. 110vb–111va.

[22] Ibid., fols. 279va–292va.

[23] Ibid., fols. 286rb–287ra.

[24] "Pro hac dominica nota bonum sermonem in sermonibus Holcote, sermo 63, sub hoc antethemate 'Dic vt lapides isti panes fiant'" (fol. 23ra, bottom margin).

[25] This is listed as sermon X-129 in Wenzel, *Latin Sermon Collections,* 641.

[26] The beginning of the protheme is reproduced in Siegfried Wenzel, "The Moor

pear English words and phrases, in fact many more than in *Dic ut lapides,* including rhymed distinctions. Evidently the word *lapis,* which occurs in both themata—*Dic ut lapides* and *Viderunt lapidem*—here drew the author's attention to the notion that "the world grows worse the longer it lasts" and that we now live in an age of stone, the sequel to the four ages reported by Ovid.

Finally, parts of Holcot's sermon, especially the protheme, were also translated into English:

(8) British Library Royal 8.F.vii, fols. 55r–57r, contains a single sermon marked *A scermon apon the 4. of St. Mathew,* on *Dic vt lapides isti panes fiant,* here anonymous. The sermon, written late in the fifteenth century, stands in an originally separate booklet that now forms part of a miscellany. It uses material from *F* through the first part of the development (see the comparative table below). The Middle English text has been edited by Alastair Bennett,[27] who, though unaware of Holcot's sermon, provided extensive notes on its possible sources and parallels and evaluated it in terms of fifteenth-century preaching, suggesting that its preservation as a single sermon was due to "the novelty and interest of its context."[28]

(9) Three manuscripts written by one scribe towards the end of the fifteenth century contain a sermon on *Qui odit fratrem suum homicida est* (1 John 3:15) for the second Sunday after Trinity: Oxford, Bodleian Library e Musaeo 180, fols. 54r–58v; Gloucester, Cathedral Chapter Library 399–413; and Lincoln, Cathedral Chapter Library 50, fols. 176r–181v. The sermon, here anonymous, is part of a large cycle of Sunday and some festal sermons in English, recently edited by Stephen Morrison.[29] *Qui odit* begins with the four ages and the age of stone (in Morrison's edition lines 3–11, with notions corresponding to sections 4–9 in *F*), and then discusses

Maiden—A Contemporary View," *Speculum* 49 (1974): 69–74, at 71; rpt. in Wenzel, *Elucidations: Medieval Poetry and Its Religious Backgrounds,* Synthema 6 (Leuven, Paris, and Walpole, Mass, 2010), 205–12, at 208.

[27] Alastair Bennett, "A Fifteenth-Century Middle English Sermon on the Decline of the World and the Age of Stone," *Medium Aevum* 80/2 (2011): 271–300.

[28] Ibid., 272.

[29] Stephen Morrison, *A Late Fifteenth-Century Dominical Sermon Cycle Edited from Bodleian Library MS e Musaeo 180 and Other Manuscripts,* 2 vols., EETS 337–38 (Oxford, 2012). *Qui odit fratrem* is sermon 43, on 2:245–51.

three properties of stone (in Morrison's edition lines 13–28), which however differ from section 10 in *F*.[30]

The motif of the world's moral decline through several ages by itself occurs a second time in Holcot's sermons preserved in Peterhouse 210, where it is used as the protheme to one of his two sermons for the first Sunday after Trinity, on *Diligamus invicem* ("Let us love one another," 1 John 4:7; Holcot sermon 99). But here, in thirty-two short lines, the author speaks of only *three* ages (gold, silver, and iron), and the wording differs substantially from *Dic ut lapides.*

Concerning the textual relations of the four Latin sermons (*FHPW* above), the following observations are noteworthy. *HPW* form a group against *F*. In it, *H* and *P* are textually very close to each other, with only minor scribal variations, though *P* contains the reference to the bishop of Llandaff in section 32, which is missing in *H:*

> Et nota narracionem quomodo Iohannes episcopus Laudauensis de Monemoth diuisit bona cuus [*sic*, alicuius?] intoxicati [!] de quo non erat oppinio quod aliquid habuisset (*P*, fol. 138v).

W presents essentially the same text as *HP*, though here and there its wording and context are closer to *F*. In fact, occasionally *W* contains sections not in *HP*, as will appear in the comparative table below. It also contains some of the patronymic references, like section 22 in *F*,[31] and again shares with *F* the erroneous sequence of *luxuria* and *gula* in sections 45–46. It may even add material not in *F* or *HP*, such as adding to the priestly power manifested in the Eucharist that of Confession and Baptism in section 16.[32] On the whole, however, its scribe was rather careless: he frequently wrote *speculum* instead of the key term *seculum*, skipped words, and so on.

Between *HPW* on the one hand and *F* on the other, there are more important differences. First, *F* frequently gives a richer text than *HPW*. An outstanding example is the discussion of pride in clothing and appearances among military men in sections 20–26. Besides being much fuller, *F*'s text

[30] Cf. Bennett, "Fifteenth-Century Middle English Sermon," 273.

[31] "Nam modo quidam sunt vestes sicud Heueneres, alio anno sicud Lumbardi, secundo vt Hispanie" (*W*, fol. 99vb).

[32] *W*, fol. 99va.

here is clearer than *HPW*—apparently the original text (which may lie behind *F*) gave scribes some trouble, but the reverse is also the case, e.g., in section 8, where the text in *H*, though shorter, makes more sense. Second, *F* lacks the *introductio thematis* and, more importantly, the division of the thema, which is essential to a scholastic sermon. Both appear in *HPW* in sections 11–17. Given the curious order in which its parts appear in manuscript *F*, it is likely that its scribe missed or did not find this part in his exemplar. Third, against *HPW*, *F* contains two precise contemporary references that would speak for its originality and date. In its first passage on pride in section 24, it mentions failures on the part of English knights in Scotland:

> The men of this country this year took our king, a child, and led him to Scotland, and there they conducted a feeble and disgraceful campaign and returned in disgrace.

This must refer to the campaign of the fourteen-year old Edward III in 1327, and if the text's *hoc anno*, "this year," was thus intended by the scribe, the reference gives a clear date for *F* or its immediate source.[33] This is substantiated by a second contemporary reference under avarice or *cupiditas* in section 32:

> As it lately happened in the diocese of Llandaff. A person with the reputation of being completely poor suddenly died intestate. Bishop John of Monmouth, of saintly memory, had 500 marks from him, which he gave to different religious and other poor people for his [the dead man's] soul.[34]

John of Monmouth was bishop of Llandaff and died in 1323.[35] If *F*, then, may be thought to stand closer to the original version of the sermon than *HPW*, it is at least one step removed from the author's copy, as it is full of scribal errors, omissions, and the like (quite apart from its overall order as observed above).

[33] The passage does not appear in *HPW*. In the corresponding passage, the fifteenth-century English version ("Bennett") speaks of failed campaigns in *France* (Bennett, line 123).

[34] As stated above, the reference, with "nota narracionem," also appears abbreviated in *P;* it is lacking in *HW*, as well as in Bennett.

[35] See David Walker, "Monmouth, John," electronic *Oxford Dictionary of National Biography.*

The correspondences of the four Latin texts and the English version edited by Bennett can be tabulated as follows, with the shaded areas (or the line numbers in Bennett) indicating presence of the respective topics (i.e., the numbered sections):

Section	Sermon part	Text	F	H	W	P	Bennett lines
1	Thema	*Dic ut lapides*	■	■	■	■	1
2	Address	*Karissimi*		■			1–2
3	Protheme	*Sententia* and Ovid	■	■	■	■	2–4
4		The age of gold	■	■	■	■	5–17
5		The age of silver	■	■	■	■	18–26
6		The age of bronze	■	■	■	■	27–37
7		The age of iron	■	■	■	■	38–45
8		If Ovid were alive today, he would add an age of stone	■	■	■	■	46–57
9		The moral decay is also indicated in Scripture	■	■	■	■	
10		Three properties of a stone	■	■	■	■	57–63
11	*Introductio thematis*	Two festival seasons: Lent and Easter		■	■	■	
12		Stones must be changed into bread		■	■	■	
13	Initial prayer	The repeated thema		■	■	■	
14	Bridge passage	The moral meaning of stones and bread: “Per lapidem intelligo . . .”		■	■	■	
15	*Divisio intra*	“Virtuosa operacio, ibi . . .”		■	■	■	
16	Brief development of part I	“Circa primum notandum”		■	■	■	
17	*Divisio extra*	“De residuo sic procedo”		■	■	■	
18	Development of part I: 18–37	The seven deadly sins can be compared to seven stones	■				64–184
19	(1) Pride	Pride is like a diamond	■	■	■	■	65–79
20		Pride nowadays	■	■	■	■	
21		Example of the chameleon	■	■	■	■	
22		New clothing	■	■	?	■	80–84
23		Especially in the military	■	■	?	■	

24		*Modus occurrendi:* Joab, Thomas, Judas, Sampson, Simeon					Cf. 85–105
25		*Modus perquirendi:* Achab, Joab					105–15
26		Today's knights in battle: Thomas, Judas					115–26
27		But a diamond can be broken					
28	(2) Envy	Envy like *beloculus*					127–37
29	(3) Wrath	Wrath like a magnet					138–45
30	(4) Sloth	Sloth like coral					146–52
31	(5) Avarice	Avarice like selenite					153–64
32		Also like alabaster					
33		Greedy people "sing" only at death, like the swan					
34	(6) Gluttony	Gluttony like *sarcophagus*					165–72
35	(7) Lechery	Lechery like *pyrites*					173–84
36		Example of the Medusa					
37	Conclusion	"Et ex hiis probatur . . . lapidibus"					
38	Development of Part II: 38–46	Of these stones the devil makes offices for himself					
39	(1) Pride	Pride is his altar					
40	(2) Envy	Envy is his grindstone					
41	(3) Wrath	Wrath is his hearthstone					
42	(4) Avarice	Avarice is his millstone					
43		Fable of the Hydra					
44	(5) Sloth	Sloth is his sitting stone					
45	(6) ! Lechery	Lechery is his burial stone					
46	(7) ! Gluttony	Gluttony is his pig stone					
47	Development of Part III: 47–58	The seven stones/vices must be made into bread/virtues					
48		Five steps of baking bread					
49		Why seven (loaves)					
50		The seven kinds of bread					
51	(1) Pride	Pride into humility					

52	(2) Envy	Envy into mercy					
53		The fountain whose water turns hearts into stones					
54	(3) Wrath	Wrath into love					
55	(4) Sloth	Sloth into work					
56	(5) Avarice	Avarice into almsgiving					
57	(6) Gluttony	Gluttony into moderation					
58	(7) Lechery	Lechery into purity					
59	Closing formula	"Quam nobis concedat . . ."					

The textual differences between the four copies of *Dic ut lapides* suggest that this sermon once existed in more than the four extant copies. As to *F*, its texture[36] as well as its use of vernacular words and phrases suggest that Holcot's sermon was preached in that form and in English. Further, the address in section 55, "vos layci," would indicate that it was preached to an audience containing lay people—an interesting detail that shows that the scholastic sermon form was indeed used in preaching to the laity. The English version edited by Bennett shows that Holcot's sermon, or at least part of it, remained popular to the end of the fifteenth century.

The use of classical (Ovid and Boethius on the ages of the world) and "scientific" (Isidore on the stones) material is characteristic of Holcot's and other contemporary sermons.[37] It might be worth mentioning in this connection that not all English preachers of the early fourteenth century added to the traditional four ages of the world a fifth one, that of stone. Bromyard, for instance, in his massive *Summa praedicantium,* speaks of only three ages, the last, which he says "is now," being that of iron.[38] The

[36] *F*'s style often shows greater orality than *H;* see, for example, the beginnings of sections 9 and 31, or the warnings addressed to "you" in section 30. In addition, its Latin constructions often betray an English subtext, such as *magisterium (habere)* for Middle English *(to have) maistrie* in section 7.

[37] For the use of Ovidian material in fourteenth- and fifteenth-century sermons in England, see Siegfried Wenzel, "Ovid From the Pulpit," in *Ovid in the Middle Ages,* ed. James G. Clark, Frank T. Coulson, and Kathryn L. McKinley (Cambridge, 2011), 160–76.

[38] "Et sic superbia iam regnante tempus ferreum a poetis descriptum nunc ostenditur, ex quibus colligitur quod tempus aureum in mundi viguit principio, in quo omnes habundabant, quia maiores fuerunt paucis et necessariis contenti, sicud miles vna roba in anno et vno ferculo in mensa, et sic de aliis. Secundum argenteum, in quo homines inceperunt esse magis curiosi, sumptuosi, et maliciosi, et mundus per conse-

same pattern or motif appears also in one of Holcot's sermons as noted above, though in different terms from Bromyard's.

The biblical phrase *Dic ut lapides isti panes fiant* was, in medieval preaching, very rarely chosen for a sermon thema. Schneyer's *Repertorium* lists only three sermons for the period of 1150–1350 and two for 1350–1500.[39] The reason is easy to see: these words were spoken by the devil in his tempting Jesus in the desert, yet in the sermon under discussion they are taken as good advice given to Christians. Quoting a biblical phrase thus out of context was not looked upon favorably by some teachers of the art of preaching,[40] but it is not unique to the sermon under discussion. It can also be found in a sermon that deals with another phrase from the same gospel lection: *Assumpsit eum in ciuitatem,* "He [the devil] took him [Jesus] into the city," to tempt him to jump off the temple (Matthew 4:5).[41] Here "the city," Jerusalem, is understood as the city of mercy to which all Christians should go, and the preacher never mentions the correct biblical context, that the leader is the devil. Other preachers, however, were aware of such a context and justified using the devil's words for their thema. Thus, Richard FitzRalph, in a sermon on *Dic ut isti lapides panes fiant* that he gave in English at St. Paul's Cross, London, in 1356, explained,

> Taken literally these words are spoken by the devil when he tempted Our Lord to the sin of gluttony. But since all spirits, good and evil, are ministers of God, he uses fallen angels and evil human beings as if they were

quens peior. Tercium ferreum, quod est nunc, in quo nullus de suo contentus alium bello, rapina, et falsitate domat, sicud ferrum alia metalla domat et malleat" (*Summa praedicantium,* S.14; London, British Library Royal 7.E.iv, fol. 517rb).

[39] Schneyer, *Repertorium,* vol. 10, s.v.; and Schneyer, *Repertorium . . . von 1350–1500,* ed. Ludwig Hödl et al., electronic disk. In *Latin Sermon Collections* I have noted a sermon on this thema by Richard FitzRalph: FI–67 (p. 492, with two more occurrences), on which see further below. Yet another sermon on the same thema not listed by Schneyer appears in Oxford, Merton College 248, fols. 78va–80va.

[40] Wenzel, *Medieval Artes Praedicandi,* 52, item (4).

[41] The sermon is preserved in Oxford, Bodleian Library Bodley 649, folios 8r–13v and has been edited and translated by Patrick J. Horner, *A Macaronic Sermon Collection from Late Medieval England: Oxford, MS Bodley 649,* Studies and Texts 153 (Toronto, 2006), 55–77. It is discussed in Wenzel, "Preaching the Seven Deadly Sins," in *In the Garden of Evil. The Vices and Culture in the Middle Ages,* ed. Richard Newhauser, Papers in Mediaeval Studies 18 (Toronto, 2005), 145–69, at 160–63; rpt. in Wenzel, *Of Sins and Sermons,* 63–86, at 78–80.

> good, so that he intends a sense in these words that is different from the literal meaning as they understand it.[42]

If Holcot's *Dic ut lapides* enjoyed significant popularity in fourteenth- and fifteenth-century England, one may wonder if the same can be said of his sermon oeuvre in general. The answer would require a good deal of patient investigation,[43] but a cautious yes may be justified. As noted above (n. 10), several of the sermons in the Peterhouse collection appear elsewhere. A special and perhaps more revealing case is Holcot's sermon 114, on *Videte* (Ephesians 5:14) for the twentieth Sunday after Trinity. Its peculiarity lies in Holcot's dividing the biblical word *Videte* into *videte* ("See!"), *vide te* ("See yourself!"), and *vi de te* ("By force [death will be claimed] from you") and then treating each separately. Beyond the Peterhouse manuscript, the entire sermon can be found anonymously in two other collections,[44] and part of it is used in yet another one.[45]

In sum, Holcot's sermon oeuvre seems to have been reasonably well known, from his own time to the end of the Middle Ages. What particularly attracted other preachers may have been peculiar and innovative approaches he gave to a sermon thema, such as finding an "age of stone" or

[42] "Verba ista literaliter intellecta sunt diaboli Dominum nostrum super peccato gule tentantis. Sed quia omnes spiritus boni et mali sint ministri Dei, sic ipse angelis perditis et malis hominibus utitur tanquam bonis, ut sensum alium per ipsorum verba ipse intelligat quam sensum literalem quem ipsi intelligunt" (Oxford, Bodleian Library Bodley 144, fol. 106v). This is sermon FI–67 referred to in n. 39 above.

[43] As evidenced by Fletcher's analysis of the Castle of Prudence exemplum (cf. Frederic C. Tubach, *Index Exemplorum. A Handbook of Medieval Religious Tales*, FF Communications 204 (Helsinki, 1969), 331, no. 4327), which he links to Holcot's *Moralitates*, on admittedly very tenuous evidence: Alan John Fletcher, "Variations on a Theme Attributed to Robert Holcot: Lessons for Late-Medieval English Preaching From the Castle of Prudence," *Mediaeval Studies* 66 (2004): 27–98, reprinted with revisions as "The Seculars: Four Sermon Variations on a Theme Attributed to Robert Holcot," in Fletcher, *Late Medieval Popular Preaching in Britain and Ireland*, Sermo 5 (Turnhout, 2009), 161–240 (chap. 7).

[44] In Cambridge, Gonville and Caius College 334 (CA/2–9 in Wenzel, *Latin Sermon Collections*, 441; see also ibid., 44), and in Cambridge, University Library, MS Kk.4.24 (sermon B/2–13 in Wenzel, *Latin Sermon Collections*, 416, here beginning "Ista congeries," i.e., the beginning of the main section in Holcot's sermon 114).

[45] In Toulouse, Bibliothèque Municipale 342, fols. 195v–196r (D-67 in Wenzel, *Latin Sermon Collections*, p. 451), the three possible meanings of *Videte* occupy some twenty lines.

dividing *Videte* into three verbal forms, approaches that appeared especially in his *antethemata*.

TEXTS

The following is an edition in parallel columns of the texts of *Dic ut lapides isti panes fiant* as they appear in manuscripts *F* and *H*. I have silently expanded abbreviations used in the manuscripts and present the texts with modern punctuation and capitalization. Words and letters enclosed within ⌜⌝ are marginal and those within \ / are interlinear additions in the manuscript texts; supplied text is in angle brackets ⟨ ⟩, and other editorial insertions are in square brackets [ ]. I have preserved numerals as they appear in the texts. Faulty readings in *F* have been emended, with a textual note. I have let some unusual readings in *F* (such as *aurium* for *aureum* [4] or *princepe* for *principe* [28]) stand where they do not hinder understanding the text. In *H*, I have allowed scribal errors and slips to stand. In many cases the corresponding reading of *F* will clarify *H*'s slip; in some others, I have added the readings of *P* and *W* in a textual note. Corrections made by the scribe of *H* have also been allowed to stand in the text.

F

[1] [fol. 9v] ⌜Antethema⌝ *Dic vt lapides isti panes fiant,* Mathei 4 [Mt 4:3].

[2]

[3] Omnes scriptores tam catholici quam gentiles qui de mundo locuntur in vno isto puncto conueniunt et omnes communiter istum cantum concinunt quod quanto diucius hic viuimus, tanto peior est mundus. Hoc sapiens quidam nititur ostendere per exemplum, scilicet Ouidius, *De transformatis,* libro primo in principio. Diuidit statum mundi a principio in quatuor tempora vel etates, quorum primum assimilat auro, secundum argento, tercium eri, sed 4tum ferro.[1]

[4] Aurium tempus fuit a principio mundi, qu⟨and⟩o omnes vixerunt in dilectione, in innocencia, in iusticia et racione, temperancia et pace vicinorum. Fructus erant qui sponte eis nascebantur: ficus et dactali, poma et nuces, etc. Hoc dicit Boecius *De consolacionibus,* libro 2: "Potumque dabat lubricus amnis."[2] Nec habebant tunc temporis seruisiam, nec pymentum facere sciebant nec medonem. Si de veste lo-

H

[1] [fol. 64vb] *Dic ut lapides isti panes fiant,* Mathei 4.

[2] Karissimi,

[3]

Quanto diucius viuimus, tanto peior est mundus. Hoc autem gentiles ostendere nituntur sub exemplo Ouidi *Methamorphoseos* libro 12 circa principium. Diuidit enim statum mundi a principio in 4or tempora vel etates, quorum primum assimilatur auro, 2m argento, 3m eri, 4m ferro.

[4] Aureum tempus fuit in principio mundi, quando homines vixerunt in dilectione et in obediencia, iusticia et racione, et in temperancia et pace. Victus eorum et fructus erant que sponte nascuntur, sicut ficus et dactili, poma miyrtices, sicut Boecius *De consolacione* 5 libro: "Potum quoque dabat lubricus ampnis." Et tunc nec habebant ceruisiam nec pigmentum, medonem nec bragetum, neque sciebant fa-

[1] Ovid, *Metamorphoses* 1.89–150 (ed. Frank Justus Miller, 2 vols., Loeb Classical Library 42–43 [Cambridge, Mass, 1961], 1:8–12).

[2] Boethius, *Consolatio* 2.m5, line 11 (ed. Ludwig Bieler, *Anicii Manlii Severini Boethii Philosophiae consolatio,* CCL 94 [Turnhout, 1957], 29).

F

quamur, vestes faciebant de lucida lana sicud de ouibus fuit attonsa. Nemo sciuit illis temporibus quid esset scarletum vel burnetum. Nec tunc erat timor pene, vel domini, nec carceres, supplicia, nec iudicia, quia quilibet dilexit alium, nec erat qui malefaceret, sed quilibet sponte sine lege fidem rectam colebat. Et sic merito illud seculum aureum dicebatur, quia sicud aurum prealet in metallis, sic tempus illud inter tempora preterita et futura.

[5] Secundum seculum quod successit fuit argenteum. Tunc incepit cupiditas pululari in terra, fraus et calliditas crescere. Tunc inceperunt homines vendere et mercari. Tunc excogitauerunt pondera et mensuras. Tunc prostrauerunt arbores et fecerunt naues, nec aliquis fuit contentus in propria terra morari sed vltra mare oportuit extranea comparare quibus posset domi compatriotas decipere. Tunc inceperunt homines rimare, sepire, fossare, et quilibet incepit se diuidere ab alio et claudere et murare se. Et tunc inceperunt primo meum et tuum, et ante illud tempus ista duo verba non fuerunt. Sed istis duobus verbis surgit totum bellum quod est in mundo. Et illud fuit seculum argenteum peius quam aureum quod precessit.

H

cere. Et si de vestitu loquamur, vestes [fol. 65ra] faciebant de lana sicut de ouibus erat attonsa. Temporibus illis non erat scarletum neque burnetum neque tinctor, nec erat dominium, pena, vel carceres, neque supplicia neque iudicia, quia quilibet dilexit alium, nec erat qui malefaceret. Vnde quilibet sponte sua sine lege colligebat [*exp.*] ⌜viuebat⌝. Et sic merito dicebatur “aureum seculum,” quia sicut aurum preualet inter metalla, sic tempus illud inter tempora preterita et futura.

[5] 2m tempus fuit argenteum, et tunc incepit cupiditas in terra, fraus, et calliditas crescere, et ceperunt homines vendere et emere ac mercimonia excogitauerunt, pondera et mensuras. Tunc prostrauerunt arbores et fecerunt naues, nec aliquis fuit contentatus in terra propria morari.

Tunc ceperunt homines mutari, fornicare, peccare, et quilibet se ab alio diuidere, claudere muro. Et tunc primo incepit meum et tuum. Sed ante illud tempus erant omnia communia.

F

[6] Post illud adhuc sequebatur peius seculum, quia sicud peius est es quam argentum, sic tercium seculum quam duo alia. Et istud tercium seculum vocabatur “ereum,” nam tunc ingenium crescere cepit in malo, calliditates et dolus creuerunt in habundancia, in tantum quod homines non timuerunt iniurias et doles committere, immo ausi sunt facinora deffendere per cautelas et subtilitates loquele, videlicet tunc inceperunt placitatores et cetera. Tunc cogitauerunt homines per eloquenciam defendere iniustum et iniusticiam, et per ingeniosa verba iusticiam expugnare. Et ideo bene potuit vocari seculum ereum. Es inter metalla magne est firmitatis et strepitum et sonitum causans, qui iam resonat et pululat vbique. Et videte per quem modum malicia creuit primo in seculo argenteo et iniquitas cerpsit[a] et latuit, quia clam fiebant et verecundabantur homines iniusticias publice facere, sed iam in seculo ereo, quod est tempus tercium, facere publice non verentur, sed iniuria fiat quantumcumque clam vel palam inuenientur et leges trahentur ad deffendendum eum contra omnes homines. Hec ergo etas merito compara⟨tur⟩ eri.

H

[6] Sed post incepit peius tempus, sicut peius est es quam argentum. Sic iam humanum ingenium crescere cepit in malo, et calliditas et dolus creuit in audaciam, in tantum quod homines non timuerunt iniurias et dolum committere. Ideo ausi sunt facinora defendere per eloquenciam et verba ingeniosa.

Et ideo “tempus ereum” bene potuit nominari [*blank, erasure*], quia es inter alia metalla est maxime sonoritatis et signat sonum cantorum [*exp.*] ⌜cautelosorum⌝, qui modo resonat et vbique pulsatur. Et ideo videte per quem modum malicia sic creuit. In seculo argenteo iniquitas \sur/rexit et latuit et verecundebantur homines capti in iniusticiis, sed in tempore ereo iniquitas erecta vadit, et si iniuria fiat quecumque clam vel palam inuenientur raciones et leges ad defendendum omnes homines.

[a] *For* serpsit *(crept)?*

F

[7] Sed 4m seculum successit[a] quod ferreum dicitur, quod tunc successit expressius humana malicia. Quando calliditates et malicie magisterium ⟨habere⟩ non potera⟨n⟩t per verba subtilitatis, tunc ceperunt homines lanceas et gladios, balistas et archus et varia genera armature, vt quod non poterat verbum faceret verberibus. Et tunc visum est ⟨dulce⟩ humanum sanguinem effundere. Tunc inceperunt bella et conquestiones, et qui preualuit in fortitudine, preualuit in iure. Et vbi vera racio et lex defuit, fortitudo et robur dominium acquisiuit. Hec est ymaginacio[b] poete gentilis de incremento malicie in genere humano, et est diuisio sua et diuersas partes secundum quod mundi nequicia successit.

[8] Sed videamus quando certum est ante quod 1000 anni sunt et amplius comparacio ferrea fuit. Ymaginemur ergo de isto processo vnum quod creuit in mundum malicia infra 1000 mille annos, aliud perpendere debemus. Et poeta iste volens peioracionem mundi insinuare in augmentum malicie et per augmentum malicie, incepit comparacionem suam a nobilissimo metallo, videlicet ab auro, et finiuit in turpissimo, videlicet ferro. Ergo

[a] successit] lucessit *F* [b] ymaginacio] peccato *F*

H

[7] Sed 4m seculum tunc cessit ferreum, quia tunc expressius se extendit et creuit humana malicia, quia qui per verba subtilia calliditatis et malicie preualere non poterant hora iniquitatis, tunc fecerunt homines lanceas, gladios, sagittas, et balistas, ac alia genera armorum. Et tunc visum est eis dulce effundere sanguinem humanum, et inceperunt bella, conquisiciones. Et qui preualuit fortitudine, preualuit iure.

Et hec est ymaginacio poete gentilis.

[8] Sed certe ante mille [fol. 65rb] annos facta fuit \hec/ comparacio. Ymaginemur ergo de isto processu cum poeta quantum creuit malicia in fine mille annorum, qui inceperat comparacionem suam a nobilissimo metallo, scilicet auro, et finiuit eam in turpissimo, ferro. Si comparamus homines ferro, ergo cum malicia multum sit aucta a tempore suo, si modo viueret, nulli rei comparet hominem pocius quam lapidi.

F

cum malicia fuit sic augmentata tempore, si modo vixisset nulli posset melius comparare[a] homines quam lapidibus. Et non dubium quin diceret ferrum in lapidem commutatum, cum lapis sit peior ferro. Consequenter tamen in vlti'li similem causam generacionis habet; Iob 28: *Ferrum de terra tollitur et lapis* [Job 28:2]. Sic ergo ex scriptura poetica patet quod mundus continue peioratur et homines peccatores modernis temporibus lapidibus comparantur. *Dic* ergo, Domine Iesu, *vt lapides isti panes fiant*.

[9] Hoc idem ex scriptura diuina videre possumus. Inuenio enim in scriptura hominem peccatorem diuersis diuersarum naturarum rebus successiue et diuersis temporibus ⟨comparari⟩. Comparat⟨ur⟩ nam primo bestiis et iumentis, 2o auibus, 3o arboribus. Et videtis ista comparacio currit per detrimentum, quia minoris nobilitatis sunt aues quam bestie, etc. Si autem inferioris comparacio voluetur ad res inanimatas a rebus animatis, cuiusmodi sunt lapides et ligna, quod autem sic sunt in proposito animaduertatis. Primo homines peccatores bestiis comparantur. Probat propheta Dauid dicens: *Homo cum in honore esset,* etc. [Ps 48:13].

[a] comparare] comparari *F*

H

Vnde sine dubio diceret ferrum mutatum in lapidem, quia lapis cum sit peior ferro, conueneunt tamen in materiali natura et similem causam generacionis habent; Iob 28: *Ferrum de terra colligitur et lapis*. Ergo sequitur et ex scriptura poetica patet quod mundus continue peioratur et homines istis diebus lapidibus comparantur.

[9] Vnde in scriptura sacra comparatur homo bestiis et iumentis, auibus, et piscibus, et arboribus.

Et sciendum quod ista comparacio currit per detrimentum nobilitatis, quia minoris nobilitatis sunt aues quam bestie, et sic pisces minoris sensus et cognicionis. Si autem inferior comparacio voluetur ad res inanimatas, cuiusmodi sunt lapides, deuenitur \ad eos/. Ecce de primo dicit Dauid in Psalmo: *Homo cum in honore esset, non intellexit*.

F

Sic Salomon comparans auibus dicens Ecclesiastes 9: *Aues comprehenduntur lasso, sic capientur in tempore* [Eccl 9:12], idest homines. Cui successit Abacuc diu postea; videns tot mala temporibus suis dixit: [fol. 10r] *Lex lacerata eius et iudicium peruersum et impius preualet aduersus iustum* [Hab 1:4], quasi diceret contra Deum. Talibus compara⟨n⟩tur homines peccatores: *Facies quippe homines quasi pisces maris et quasi reptilia non habencia ducem* [cf. Hab 1:14]. Successit post hos per M annos et plus, euangelista dicens Marci 8: *Video*, inquit, *homines velud arbores* [Mc 8:24]. Modo sic est quod minimus gradus vite arboribus inest; vnde[a] si ista comparacio deduci debeat, ad lapides deuoluetur. Et sic sequendo siue poeticos siue catholicos possunt peccatores moderni temporis per lapides significari.

[10] 3a enim video in lapide: duriciam, frigiditatem, et grauitatem. Sed ab inicio mundi nuncquam erant homines duriores per superbiam et inobedienciam, nuncquam frigidiores per dileccionis et gracie carenciam, nuncquam grauiores per ponderose iniquitatis vehemenciam; Iob 3: *In si⟨mi⟩litudinem lapidis durantur aque* [Job 38:30],

H

De 2o Salamon filius eius Ecclesiastici 3: *Sicut aues comprehenduntur laqueo, sic homo in tempore malo*.

Item Abacuc primo:

Facies hominis quasi pisces maris et quasi reptilia non habencia ducem. Et successit post hec malicia per 500 annos. De 3o dicitur Mathei 8: *Video homines quasi arbores,* etc.. Modo autem minimum genus vite competit arboribus. Vnde si ista comparacio descenderet, necessario descendet ad inanimata. Cum ergo mille anni et plures transierunt postquam hec dicta sunt, in quo non est dubium multa mala creuisse, siue sequantur poetas siue euangelium, peccatores assimilare possumus lapidibus.

[10] 3a enim in lapide video, scilicet duriciam, frigiditatem, et grauitatem. Sed nunquam fuerunt homines duriores per superbiam et inobedienciam, nunquam frigidiores per gracie \et/ dileccionis carenciam, nunquam grauiores per ponderositatem iniquitatis; Iob 38: *In similitudinem lapidis indurantur aque*, idest populi.

[a] vnde] v'a *F*

F

idest populi, aque multe populi multi. Et quid tam grauibus in peccato accidet premittit propheta Ysaie 1: *Ve genti peccatrici, populo graui in peccato* [Is 1:4]. *Ve,* inquit, *genti:* notandum est quod propheta peccatoribus vel modo dicit vel penam perpetuam imprecatur nisi se corriga⟨n⟩t. Graue enim naturaliter descendit, et hinc est quod de tot quot inter vos moriuntur vix decimus ad celum vadit. De quo valde dolendum est quod sicut graues lapides ad inferna descendunt; Exodi: *Descenderunt in profundum quasi lapis* [Ex 15:5]. Habeo[a] ergo idest quod peccatores moderni temporis lapidibus comparantur.[b]

[11]

[a] habeo] hēō *F (for* hoc modo*?)*

[b] "⌜*Sermo de Ascensione Domini*⌝ *Eamus hinc" (ed. Fletcher) begins here*

H

Ideo talibus promittitur illud Isaie 1: *Ve genti peccatrici populo graui iniquitate*.

Sed quia graue naturaliter descendit, ideo mirum est quod peccatores plures non cicius infernum habent.

Vnde Exodi 25: *Abissi operuerunt eos, descenderunt in profundum quasi* [fol. 65va] *lapis*. Videtur igitur quod peccatores racionaliter sic compari possunt.

[11] Est autem notandum quod modo instant duo festa, vnum pascale quando Christus nos seipso pascit, aliud quadragesimale quando oportet nos ipsum pascere. Pascit enim Christus nos donis suis et seipso. Dona sua notantur in oracione dominica, ibi: *Panem nostrum cotidianum da,* etc. Pascit nos seipso in sacramento altaris. Et sicut Christus facit tibi duplex festum, ita de te requirit 2m festum. Vtrum [*exp*.] \Vnum/ est de donis tuis, aliud de teipso. Primum teneris facere omni tempore anni, set 2m specialiter hoc sacro tempore.

F *H*

Primum festum facis 3r cum pauperibus et egenis elemosinas tribuis; Tobie 4: *Panem tuum egenis tribue,* etc. [Tob 4:17] Pro isto festo Christus tibi regraciabitur in die iudicii dicens: *Venite, benedicti; esuriui,* etc., Matthei 25. [Mt 25:34–35] 2m festum est isto tempore te auertere a peccatis et conuertere ad Deum per opera penitencie. Et de isto festo dicit: *Ego cibum habeo manducare quem vos nescitis.* Quod verbum exponens Augustinus dicit quod conuersio peccatoris est cibus et potus Saluatoris. Item Christus in cruce dicit *Sicio*. Vnde cum maxime pateretur non dixit "doleo" sed "sicio," scilicet salutem animarum desidero. Ergo cibus Christi est quod homo conuertat se a peccato ad Deum per graciam, quia *iam est tempus acceptabile et dies salutis.* In isto festo lacrime erunt panes, iuxta illud Psalmi: *Fuerunt michi lacrime mee,* etc. Angeli in \isto festo/ exultant, iuxta illud Mathei: *Gaudium est angelis Dei super,* etc.

[12] **[12]** Sed quia nunquam fuit festum opulentum vbi defuit panis, et derisorium foret si quis lapidem loco panum poneret super mensam Christi vel alterius—vnde Lucas: *Quis vestrum panem peciit, nunquid porriget ei lapidem?*—ergo necesse est quod lapides in panes mutentur. Hoc autem est super uir-

F *H*

tutem humanam et angelicam, et solius Dei est potencie, quia Luce 3 scribitur: *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahe.* Ideo possumus Deo dicere deuote in principio verba preassumpta pro themate:

[13] **[13]** *Dic vt lapides isti panes fiant.*

[14] **[14]** Per lapidem intelligo, vt supra, peccatores, per panes iustos et bonos siue virtuosos. Vnde 3a relucent in verbis premissis, scilicet:

[15] **[15]** virtuosa operacio, ibi *dic;* vnde in Psalmo: *Ipse dixit et facta sunt* [Ps 32:9].

2o, dolorosa comparacio, *lapides;* nam dolorosum est quod Christiani nominantur lapides, [fol. 65vb] et non tantum vnius Christiani nomen sed Filius Dei dictus est *lapis offensionis et petra scandali* [1 Pet 2:8];

tercio graciosa transmutacio, *panes fiant.*

Miraculosa operacio, dolorosa assimilacio, et perfectuosa conuersio.

[16] **[16]** Circa primum notandum quod virtus Dei non solum vnam naturam mutat in aliam sed omnes naturas de nichilo produxit, ad aliquid minus virtute eciam omnia mirabilia.[a] Ecce quomodo in sacerdotis

[a] ad aliquid . . . mirabilia] ad cuius virtutem omnia mirabilia que fiunt creantur *W* : ad aliquid cuius virtute eciam omnia eciam miracula fiunt *P*

Mediaeval Studies 79

F	*H*
	manibus panis conuertitur in corpus Christi virtute verbi Dei quod delere[a] non possunt angeli. Hanc verbi Dei efficaciam Centurio considerauit cum dixit: *Domine, non sum dignus vt intres,* etc., Mathei 4. Et tantum de primo.
[17]	**[17]** De residuo sic procedo. Primo ostendam quod 7 peccata mortalia hominem assimilant 7 generibus lapidum; 2o ostendam quomodo ex hiis diabolus facit seruos suos; et 3o hoc non obstante istos 7 lapides in 7 panes Deo gratos conuertam.
[18] [fol. 6v] ⌜Nota quod 7 vicia capitalia assimila⟨n⟩t hominem peccatorem 7 generibus lapidum⌝	**[18]**
[19] Superbia est radix et fomes omnium peccatorum. Vnde animam peccatricem moraliter assimilat adamanti. Adamans secundum Ysidorum 16, capitulo 13, in India reperitur.[3] Que in quantitate est paruuus et non multum decorus, nichilominus in virtute inuenitur fere inuictus, nam si percucias eum ferro, calabe,[4] lapide vel quocumque duro, non frangitur nec diuiditur. Vnde nullo genere metalli	**[19]** Quantum ad primum sciendum est quod superbia est radix, fundamentum, et fons omnium peccatorum. Que animam assimilat adamanti. Secundum Ysidorum libro *Ethimologiarum* 16, capitulo 13, iste lapis in India reperitur, paruus est in quantitate, et non multum decorus, et tamen quodammodo semper est carus. Ferro non frangitur nec diuiditur, nec aqua mollescit, nec in igne fragilis est.

[a] delere *HP* : auferre *W (in a longer addition)*

[3] Isidore, *Etymologiae* 16.13.2 (ed. W. M. Lindsay, 2 vols. [Oxford, 1911], n.p.).
[4] Chalyps (steel).

F

comminuitur. Ponas in aqua, non mollescit; ponas in igne, non fragilescit. Vnde a virtute nomen accepit, nam *ad⟨a⟩mans* Grece idem est quod *vis indomita* Latine. Et reuera ita est de superbia. Nam superbia est virtutis indomite, quam nemo hominum domare potest, quia siue homo peccator fuerit siue iustus, per superbiam senciet, velit nolit. Video enim peccatores non solum de gratiis et virtutibus superbire, immo frequenter eos audio de peccatis pessimis et turpissimis gloriari, immo se manifeste iactare. Si autem homo sanctus fuerit et quantum sibi constare poterit, Deo gratus esse debet cum conscienciam mundauerit et errata correxerit. Tunc primo sic consideranti obicitur superbia. Vnde est illud metricum:

Cum bene pugnaris, cum cunta subacta putaris,
Que post infestat vincenda superbia restat.[5]

Accipias ergo superbum ac in ignem proicias, hoc est de penis inferni predices sibi vbi est ignis qui nuncquam extinguitur, et nichil curat. Contundas eum martello futuri iudicii, idest ostendas sibi quid peccator sustinebit quando co-

H

Ideo bene nomen habet, nam *adamas* Grece *indomita* Latine. Sic est de superbo, quem nemo hominum domare potest.

Video enim homines non solum de graciis et virtutibus superbire, ymmo frequenter de turpissimis peccatis gloriantur et manifeste se iactant; et cum se mundauerint per confessionem, tunc sibi offertur superbia spiritualis iuxta illud metricum:

Postquam infesta vincenda superbia restat, etc.

Proicias superbum in ignem inferni, scilicet sibi predicando de penis illis, quid pacietur coram Deo et angelis eius, certe putabit te sibi dicere sompnia. Ideo in isto patet quod non possunt vinci superbi, quia sunt ita indomiti.

[5] A widespread verse; cf. Hans Walther, *Proverbia sententiaeque latinitatis medii aevi*, 9 vols. (Göttingen, 1963–86), vol. 1, no. 4031.

F

ram toto mundo, Deo, et angelis, et hominibus dampnabitur, et putabit te sompnia narrasse. Et ideo superbi homines nullo modo conteri possunt. Et tamen in se est homo valde parui valoris, et quando est peccator, valde indecorus.

[20] Sed si de superbia loquamur, credo quod nuncquam maior erat cuiusmodi nunc sunt homines. Omnes iste mirabiles mutaciones, nouitates in vestibus et in victu! Quod est hodie curiale fuit antiquitus rurale, et quod est hodie generosum et humanitas fuit antiquitus, immo infra paucos annos, mendicitas, rusticitas, et ribaldria. Sed hec superbia istius terre, que nescit vbi uult se tenere, et ideo nouitatibus et deformacionibus pascitur et nutritur.

[21] Narrant auctores varii, Ysidorus *Ethimologiarum* 12, capitulo 2,[6] quod camaleon bestia quedam est que facillime colorem suum mutat. Nam si diu et intime perspexerit rem, illius rei colorem accipiet. Vnde frequenter variat colorem suum. Nam si album respexerit, mutatur in album, si nigrum, in nigrum, et sic de aliis coloribus indifferenter.

[22] Sine dubio sic videtur de hominibus huius temporis: quasi

H

[20] Sed quanta est superbia in nouitate mutabilitatis vestium! Nam dedecus olim fuisset quod nunc est generosum. Ideo superbia huius terre nescit vbi se tenebit. Ideo nouitatibus et deformitatibus pascitur et nutritur.

[21] Narrat Ysidorus 12 *Ethimologiarum* quod camelion est bestia que facillime variat suum colorem, et si diu intime rem aspexerit, illius rei colorem [fol. 66ra] accipiet, et si asinum[a] aspexerit, mutatur in asinum.[b]

[22] Sic homines qui vno anno colorem vnum et modum vestimen-

[a, b] asinum *HP* : *om. W*

[6] Isidore, *Etymologiae* 12.2.18.

F

omni altero anno mutant colorem, omni altero anno vestimentum. Si vno anno Vuasconem considerauerit, ipse bene est contentus de larga manica, illum isto anno mutare placebit. Si alio anno Hanouensem inspexerit, colorem mutabit iterum, nam tunc honestum videbitur velud si defectum panni habuerint manicam alterius parochie assu⟨m⟩ere, acsi cissor manicam sibi de alieno panno furatus fuisset. Tercio anno comparabi⟨t⟩ se Lumbardo, quarto Hispanio, et sic nuncquam in colore eodem diu manebit. Et istud est maximum signum inconstancie et instabilitatis seu falsitatis.

[23] Quidam sunt in hominibus armorum hiis modernis diebus. Iste magne et procere barbe, iste toge manicate que magis discerent[a] minorem quam militem nisi certa signa superbie et pompe ostenderent. Accipias ergo armigerum noui istius vsus et videas eius barbam et putabis eum Sampsonem. Tangas eum per vlnas et inuenies eum Symeonem. Consideres modum eius perquirendi, quia omnes huius temporis sunt magis *cuuaytous* quam *cheuaylros,* et inuenies eum Acab.

[24] Videas modum eius occurrendi et inuenies eum Ioab. Sed quando est versus bellum, tunc est Thomas, sed cum redierit, inuenitur

H

torum habent et alio anno, acsi defectus panni magna causa ⌜esset pannum⌝ alterius parochie assumere, consueuerunt.

Quod est signum magne inconstancie, ⌜vanitatis⌝, et falsitatis.

[23] Quid sunt omnes iste secte nouiter inuente nisi quedam signa superbie et pompe?

Vadunt versus bellum tempore quando armigeri nostri cum quibus vadit et reuenit vt miser.

[24]

[a] discerent] *read* dicerent*?*

F

Iudas. Sampson vnus fuit fortissimus hominum, qui non a natura sed a dono Dei fortitudinem habuit, sicud patet Iudicum 14.[7] Nichilominus quia Deus sibi preceperat ne comam raderet, habuit barbam et capud in crinibus crescere permisit. Vnde putatum fuit quod in capillis suis sua fortitudo fuisset. Huius opinionis videntur esse homines huius temporis. Sed reuera non est sic, quia tunc satis multos haberemus Sampsones quia quilibet eorum in barbam Sampson apparet. Sed tangas eum per scapulas et inuenies eum Sym⟨e⟩onem. Sym⟨e⟩on senex et decrepitus quidem fuit, qui in templo Christo occurrit, sicut patet Luce 2.[8] Qui Christum accepit in vlnas et vix eum portare potuit, cum non esset nisi puer paruulus sex septimanarum. Vnde canit Ecclesia: "Senex puerum portabat," etc.[9] Et tamen reputabatur se nobilem fecisse miliciam. Vnde statim ab armis accepit licenciam dicens: *Nunc dimittis,* etc. [Lc 2:29].

Lat nou, Lauerd, þi hyne in pees
ofter þi word þat neuer was lees.

Reuera ita fecerunt homines huius terre hoc anno: acceperunt puerum

H

Sampson fortissimus fuit velut gigas, non ex se sed ex Dei dono, vt patet Iudicum 14. Nichilominus quia Deus preceperat ne coma capit⟨is⟩ vel barba raderetur, crescere permisit. Vnde putabatur quod in crinibus fortitudo eius fuisset.

[7] Cf. Jud 14:19.
[8] Lc 2:25.
[9] "Senex puerum portabat, puer autem senem regebat" (antiphon).

F

nostrum regem et duxerunt in Scociam, et ibi fecerunt vnam exilem et confusibilem miliciam, et redierunt confusibiliter, etc.[10] Vnde possunt de cetero dicere: *Nunc dimittis, Domine*, etc., cum Sym⟨e⟩one et ire dormitum. Sic ergo accipias eum per scapulas et inuenies eum Symeonem.

[25] Secundo videas modum eius perquirendi et inuenies eum Ac\h/ab. Nota historiam de vinea Naboth, 3 Regum 21, et adde diuinam vindictam qua dicitur per prophetam quod canes lingerent sanguinem Achab in loco in quo lapidatus est Naboth. Valerius libro 1, capitulo 2: "Lento enim gradu sui diuina procedit ira et tarditatem supplicii grauitate pensat."[11] Iste est modus fere multorum magnorum siue modernorum perquisitorum. Portabunt sigillum literarum magnorum, quibus iusticiarii nec alii audent resistere, et tunc procurabitur vna falsa duodena mercede conducta, et illi contra pauperem iustum de patria falsum dicunt veridicum, ac eum de sua vinea, manerio, vel redditu spoliabunt ac adulatori vel proditori dabunt. Vnde

H

[25]

Sic Achab, quia viniam Naboth optauit, canes linxerunt sanguinem eius.

Et vltra applica hist' de superbia vt placet.

[10] See p. 76 above.

[11] Valerius Maximus, *Factorum et dictorum memorabilium libri* 1.1.ext3 (ed. D. R. Shackleton Bailey, 2 vols., Loeb Classical Library 492–93 [Cambridge, Mass. 2000], 1:36).

F *H*

vide modum perquirendi talia et inuenies Achab. Sed considera modum occurrendi, salutandi, et affandi secundum ciuilitatem seculi, et inuenies eum Ioab. Nota historiam de Ioab et Amasia, 3 Regum 20.[12] Si de amicicia que est affabilitas loquamur, nuncquam tanta fuit quanta est modo: tot humiliaciones [?], amplexus et oscula, etc. Vnde talis in occurrendo est Ioab.

[26] Adhuc considera quando est iturus ad prelium, et tunc erit Thomas. Thomas apostolus cum audisset rumores de morte Lazari, multum tristabatur et fuit magni cordis, et statim voluit cum eo fuisse mortuus. Vnde dixit: *Eamus nos et moriamur cum eo,* Iohannis xi [Jo 11:16]. Reuera ita dicit iste nouus homo de quo loquor. Quando est iturus in Scociam dicit: “Eamus et moriamur super inimicos nostros qui tot dampna et scandala nobis fecerunt.” Iurat ⟨per⟩ wlnera et sanguinem quod libentissime moreretur in causa et in querela. [fol. 7r] Sed vbi est tunc quando dicet ista? Sine dubio domi in patria propria. Sed expecta parum, quia cum venerit in Scociam vt pugnet contra inimicos regis et regni, tunc est noster Thomas mutatus in Iudam, tunc

[26]

[12] Cf. 2 Sam 20:8–10.

F

ymaginabitur quomodo potest domino persuadere quod domum redeat. Cambitur tempus quia est hyemp⟨s⟩ iam instans, vel locum quia est nociuus. Et breuiter, qui iuit vt[a] Thomas redibit vt Iudas. Sic se habet res de hominibus armorum moderni temporis in terra ista. Et hec omnia radicaliter oriuntur ex superbia, que homines iam adamantibus comparauit. Vnde nuncquam populus ita fuit superbus et ita parum valens. De quo satis conqueritur Dominus Zacarie 7: *Verterunt ad me scapulam recedentes, et aures suas aggrauerunt*[b] *ne audirent, et cor suum posuerunt vt adamantem ne audirent legem* [Zach 7:11].

[27] Nichilominus quia nullum defectum Deus sine medela reliquid, videte per quem modum adamas frangi potest. Ille enim fortis est lapis quia omnia dura contempnit, sed ⟨si⟩ hedi recenti et calido sanguine limatur et postea leuiter contundatur, faciliter frangitur et in partes comminuitur quasi victus.[13] Moraliter: Qui superbum conterere voluerit, artificialiter ha-

H

De hiis conqueritur Dominus Zakarie 7: *Vertunt ad me scapulas recedentes et aures suas aggrauerunt ne audirent, et cor suum posuerunt vt adamantem ne audirent legem Dei.*

[27] Nichilominus quia Deus nullum defectum relinquid in vniuerso, vide quomodo adamas frangitur. Hic licet omnia dura contempnit, tamen cum calido sanguine edi frangitur in partes quasi vitrum.

Sic spiritualiter qui superbum vult frangere artificialiter habet ad

[a] vt] et *F* [b] aggrauerunt] aggrauauerunt *F*

[13] Cf. Augustine, *De civitate Dei* 21.4 (ed. William M. Green, Loeb Classical Library 411–17 [Cambridge, Mass., 1972], 7:20).

F

bet procedere sic ei dicendo: Christus in lege veteri edo figurabatur, Deuteronomii 4: *Non coques edum in lacte matris sue* [Deut 14:21]. Ergo qui superbum frangere voluerit, limat eum primo sanguine Iesu Christi, idest narret sibi et ostendat quante fuit humilitatis et amoris ad hominem quod rex regum pro homine seruo suo non solum mori voluit sed morte humilima et turpissima. Et cum sic cum isto sanguine fuerit perlinitus, iam leuiter malleo diuine iusticie quam in finali iudicio excercebit et procul dubio frangetur ad votum. In cuius signum Christo in cruce moriente lapides *cissi sunt* et fracti [cf. Mt 27:51].

[28] 2m vicium capitale notatur inuidia, qua homo de malo alieno letatur et de bono alieno tristatur. Et istud vicium assimilat hominem cuidam lapidi qui vocatur *beloculus*. Secundum Ysidorum 16.10 est enim lapis similis oculo, albus in circuitu sed in medio niger.[14] Anglice potest “oculus demonis” nominari, nam *Bel* est nomen demonis, sicud patet Danielis 14[15] et Luce 22: *In Belzebub princepe demonia*, etc. [Lc 11:15] Et satis con-

H

Christum accedere, qui per edum designatur, Deuteronomii: *Non coques edum cum lacte matris sue.* Primo ergo sibi debet ostendere quanta humilitas fuit in Christo, et quantus amor ad hominem vt pro eo moreretur.

Et reuera tunc ille superbus scinditur, vt in euangelio patet quomodo in morte Christi *petre scisse sunt*.

[28] Secundum vicium capitale est inuidia, qua homo de malo alieno letatur et de bono tristatur. Et assimilat hominem ⌜lapidi⌝ qui vocatur *belloculus*. Secundum Ysidorum 16 *Ethimologiarum*, capitulo 10, lapis est similis oculo: in circuito albus, sed in medio niger. Alio modo potest dici Belzebub, quod est nomen demonis, Luce 2: *In Belzebub eici demonia*, etc. Et satis bene ita signat vt patet Danielis 4 et hominem quientem signat

[14] Isidore, *Etymologiae* 16.10.9.
[15] Dan 14:2 ff.

F

uenienter significat inuidum, quia communiter et maxime occasio inuidie signat ab hiis que videntur. Et oculus iste albus est in circuitu et niger in medio quia in proximo videt bonum et tamen inde tristatur. Vnde est oculus valde infirmus. Diabolus enim eruat eum, quia nichil boni videt sine dolore; Ecclesiastici 14: *Nequam est oculus liuidi*[a] [Eccli 14:8]. Vocatur eciam mirabiliter apte, quia inuidus propriissime est oculus diaboli, nam nichil est ita proprium diabolo sicud inuidere; vnde Sapiencie 2: *Inuidia diaboli mors intrauit in orbem* [Sap 2:24]. Vnde de eo potest exponi illud Zacarie 3: *Super lapidem vnum 7 oculi sunt* [Zach 3:9]. Inuidus enim multos habet oculos, nam de vno bono proximi putat esse duo vel 7, et ideo inuidus semper se iudicat[b] esse minorem ⟨et minus⟩ habere illo cui inuidet. Propter quod Iob vocat eum "paruulum," Iob 5: *Paruulum occidit inuidia* [Job 5:2]. Nota quomodo nuncquam poterit locum quietis habere nisi in inferno qui tristatur de bono alieno. Nota similiter quod inuid⟨i⟩a maxime manifestatur in oculis; Regum 18[c]: *Non rectis oculis respiciebat Dauid Saul* [1 Sam 18:9]. Aristoteles 8 *De animalibus*

[a] liuidi] liuide *F* [b] iudicat] indicat *F*
[c] 18] 81 *F*

H

inuidum, quia maxima occasio inuidie surgit ab hiis que videntur. Et oculus iste est albus in circuitu quia vndique videt bonum et tamen in seipso inde tristatur. Vnde est oculus valde infirmus, quia nichil boni potest videre sine [fol. 66rb] dolore; vnde Ecclesiastici 24: *Nequam est oculus inuidi*. Et vocatur merito "oculus diaboli," nam nichil est ita proprium diabolo sicut inuidere; vnde Sapiencie 2: *Inuidia diaboli mors*, etc.

F

narrat de quadam auicula que sic experitur pullos suos: Cogit eos videre solem velint nolint et considerat cuius oculus lacrimatur, et illum non reputat esse fouendum sed statim eicit eum extra nidum.[16] I⟨s⟩to modo moraliter Christus experitur qui sunt pulli sui, idest filii sui et boni Christiani. Cogit eos videre solem in prosperitate mundi aliquando vel graciam corporalem, diuicias, famam, opinionem hominum in proximo suo—Mathei 5: *solem suum oriri facit super bonos et malo* [Mt 5:45]—et cuius oculus lacrimatur viso hoc sole, idest qui tristatur de bono quocumque proximi sui, in rei veritate extra nidum Ecclesie proicitur, quem turtur nidum sibi Christus inuenit vbi reponat pullos suos.

[29] 3m vicium capitale est ira, que est inordinatus appetitus vindicte. Assimilat hominem magneti, qui est lapis satis notus. De quo Ysidorus 16, capitulo 4:[17] Magnes trahit ferrum, et sic potissime probatur eius natura. Nam ille lapis qui forcius trahit melior est et plus habet de natura magnetis. Vnde narrat

H

[29] Tercium vicium est ira, que est appetitus inordinate vindicte. Que assimilat hominem magneti, cuius natura est trahere ferrum, et ille qui magis attractiuus est, magis de natura illius est.

[16] Perhaps the sea eagle or some hawk: Aristotle, *Historia animalium* 8.24 (ed. D. B. Balme, Loeb Classical Library 439 [Cambridge, Mass., 1991], 304–5).

[17] Isidore, *Etymologiae* 16.4.1.

F

beatus Augustinus,[18] et Ysidorus recitat,[19] se vidisse quemdam hominem magnetem lapidem sub quodam vase argenteo tenuisse. Qui quidem magnes non obstante vase argenteo ferrum quoddam quod ipsi vasi superappensum fuerat ad motum suum mouebat et traxit sicud per manum tenentis ipsemet magnes mouebatur. Moraliter: Iste magnes iram, ferrum vindictam designat. Solet enim vindicta per ferrum sumi. Ira trahit ferrum, nam lancee, gladii, secures, et cetera armorum genera omnia trahebantur ab ira, et fuit radix et origo omnium talium. Et certe quanto dominus iratus forcior, tanto plus trahit de ferro. Plures galias et loricas, gladios et lanceas ducet comes quam baro, et rex quam comes. Sed certe aliquando contingit iuxta casum Augustini quod aliquis simplex offendit magnum, siue iuste siue iniuste, et dolet multum, et instat pro pace habenda, mittit sibi exennia, dat sibi munera, semetipsum pro pace reformanda destruit. Iste quasi magnetem cooperit sub vase argenteo. Sed quid accidit? Reuera, aliquando contingit quod est vna diabolica manus sub vase que mouet lapidem. Nam talis dominus ha-

H

Recitat asinus[a] se vidisse magnetem sub quodam vase argenteo teneri, et ferrum ipsi vasi appensum attraxit.

Moraliter magnes ira, ferrum vindictam signat, quia solet vindicta per ferrum sumi. Ira trahit ferrum, nam lancee, gladii, et omnia genera armature trahebantur ab ira, et fuit omnium talium origo, et quanto iratus forcior, tanto plus trahit de ferro. Nam plures loricas habet princeps quam miles, etc. Sed si aliquando sic contingit iuxta casum beati Augustini quod si aliquis simplex offenderet aliquem magnum, siue iuste siue iniuste, statim pro pace habenda mittit munera, talis enim magnetem cooperit sub vase argenteo.

[a] asinus *HP* : Augustinus *W*

[18] Augustine, *De civitate Dei* 21.4 (7:20–22).
[19] Isidore, *Etymologiae* 16.4.2.

F

bet vnum malum ribaldum qui est priuatus consiliarius suus, qui instigat eum ad vindictam, iurat "uulnera et sanguinem" quod si esset in statu suo nuncquam remitteret in eternum. Vnde contingit quod non obstante vase argenteo sequitur vindicta. In rei veritate, hec est causa quare magnes trahit ferrum, quia concordat in natura.[a] Sine dubio homines huius terre hiis diebus videntur totaliter conuersi in natura ferri et vindicte. Vnde hoc modo[b] sanguis fundatur. Nam secundum Ysidorum 16, capitulo 21,[20] vsus prius fuit ferri propter fruges de terra colendas. Vnde ferrum dicitur a *farere*, idest tritico. Triticum aut⟨em⟩ sanguinem et vitam conseruat, non minuit. Ferrum, ut ante visum est[c] post omnia metalla repertus est. Sed uulgo dicitur: "Plerumque qui tardius venit peius facit." Sicud autem ferrum contra naturam [fol. 7v] sanguinem humanum fundit, ita secundum Ysidorum ibidem sanguis humanus se de ferro vlciscitur, nam ferrum contactum sanguine rubiginem statim trahit.[21]

[a] natura] *add.* enim*?* *F* [b] modo] mo de*?* *F* [c] ut ante visum est] an' visus *F*

H

Sed quandoque est magnes diabolica sub vase que mouet lapidem. Hoc est malus ribaldus, qui est consi⟨li⟩arius domini, qui dicit quod si ipse esset, nunquam dimitteret quin vindicaret se, etc.

[20] Isidore, *Etymologiae* 16.21.2.
[21] Ibid. 16.21.4.

F

[30] Quartum vicium est accidia, que hominem moraliter assimilat corallo. De quo dicit Ysidorus 16, capitulo 8, quod primo crescit in aqua, ibi aumentatur et crescit, sed quamcito ⟨de⟩ aqua tollitur, durescit in lapidem.[22] Vnde Ouidius *Methamorphoseos* 15 dicit sic:

Et corallum quo primum contingit auras
Tempore,[a] durescit: mollis fuit herba sub undis.[23]

Aqua in scriptura[b] apud sompnia exponentes tribulaciones significat mundanas. Sunt autem aliqui ita accidiosi et pigri quod nuncquam de Deo curant nisi quando sunt in tribulacionibus vel angustiis huius seculi. Tunc solummodo clamant ad Deum, et tunc tantum crescunt et aumentantur in meritis. Satis est bos ille piger qui non incedit nisi pungatur. Ita isti quamcito sunt sani et in prosperitate cupita iacent in peccatis quosque iterum aquis tribulacionum cauentur a D⟨e⟩o; Iob 14: *Lapides excauant aque* [Job 14:19], et gutta cauat lapidem. Ad literam: Si Deus mittit vnam guttam, statim cogetur clamare ad

[a] tempore *written twice F* [b] scriptura] *add.* ci*? F*

H

[30] Quartum vicium est accidia. Que hominem assimilat corallo, qui secundum Ysidorum primo crescit in aqua et ibi augmentatur, et quamcito tollitur de aqua, durescit. Vnde Ouidius *Meth⟨amorphoseos⟩:*

Corallus tempore quo primo auras contigit durescit mollis fit arba sub vndis.

Aqua in sacra scriptura tribulaciones mundanas signat, et aliqui sunt ita accidiosi quod non curant de Deo nisi in tribulacionibus et tediis.

Tunc enim ad Deum clamant, et sic augmentantur in illis aquis et crescunt in via. Sed satis est ille bos piger qui nunquam incedit nisi quando pungitur. Sic ita quamcito quidam recuperant sanitatem vel properitatem, iacent in peccatis vsquequo tribulacionibus pungantur. Iob: *Lapides aque*, etc.

[22] Ibid. 16.8.1.
[23] Ovid, *Metamorphoses* 15.416–47 (1:394)

F

Deum. Nota quod genus accidie est quod Deo maxime displicet. Et reuera hec accidia ⟨est⟩ que omnes vel plures vestrum differt bene viuere. Nam cum omnes et vnusquisque vestrum intendat fieri bonus homo et sanctus, vix est aliquis vestrum qui uult incipere, sed illud semper differt in posterum. Et hoc est nimis periculosum. Exemplum de heremita facto episcopo lapso in peccato de septenni penitencia ab angelo premonitus et vsque ad vnum diem diuidente, et tandem sine penitencia defuncto. Marcialis Cocus, *Epigrammata,* libro primo: "Crede michi, mos est sapientis dicere, 'Viuam die crastina.' Nimis sera est vita, viue hodie."[24] Nota quomodo Deus videns pigriciam nostram: 3bus aculeis nos pingit, scilicet gladio, fame, et peste.

[31] 5m vicium est cupiditas, quam bene nostis in terra ista plus estimo quam in aliqua alia. Quod hominem cuidam lapidi assimilat qui[a] vocatur ab Ysidoro *selenytes*, 16, capitulo 20.[25] Anglice potest dici *manestan,* nam *selene* in Greco

H

Sed nota quod Deus nos pungit 3ci aculeo, scilicet peste, fame, et gladio.

[31] 5tum vicium est cupiditas. Que assimilatur lapidi qui vocatur *silentes,* et potest anglice [fol. 66va] dici *moonstone,* nam *silene* Grece idem est quod luna.

[a] qui] que *F*

[24] Martial, *Epigrammata* 1.15.11–12 (ed. D. R. Shackleton Bailey, 3 vols., Loeb Classical Library 94, 95, 480 [Cambridge, Mass., 2014], 1:52): "Non est, crede mihi, sapientis dicere 'Viuam.' / Sera nimis uita est crastina: uiue hodie."

[25] Isidore, *Etymologiae* 16.4.4 and 16.10.7.

F

est Latine *luna*. Iste lapis est exterius candidus et honestus, sed interius in sui profundo ymaginem gerit lune. Que quidem ymago minuitur et augetur secundum mutacionem lune per omnia, ita quod omnem formam lunare mutacionis exprimit. Vnde per ipsum lapidem satis euidenter cognoscitur status lune. Moraliter sic est de cupido et auaro. Pretendit enim quamdam exteriorem pulcritudinem in vestibus et in gestu, sed quomodocumque sit exterius, interius semper gerit ymaginem lune. Luna prosperitatem significat secularem in diuiciis et dominio et honoribus huius vite, et hoc ideo quia semper est in mutacione et in instabilitate. Ita ludus fortune variatur ymaginem lune:

Crescit enim et decrescit,
In eodem enim sistere nescit.

Vnde videas quemcumque diuitem talem et perpendens eum, nuncquam per diem integrum vix vel duos in statu iocundo, sed quando est pax et amenitas, tunc efficitur quasi extra se, non habet modum in leticia; Iob 18: *Lapis calore solutus inuertitur,*[26] idest dure et cupidus quando in amenitate mundane dissoluitur efficitur totus es. Es est metallum sonorosum. Talis autem totus in sonum vertitur, idest in

H

Est enim exterius candidus et honestus, interius in profundo ymaginem gerit lune. Que ymago minuitur et augetur secundum lune augmentum.

Sic est ⌜de⌝ cupido, qui pretendit omnem pulcritudinem exterius in vestibus et in apparatu, sed semper interius gerit ymaginem lune:

Crescit et decrescit,
Et in eodem sistere nescit,

nam vix talem in statu iocundo per 2 dies inuenies. Quando est pax sibi et amenitas, tunc efficitur quasi extra se, non habens modum in sua leticia. Iob 28: *Lapis calore solutus in es conuertitur,* quasi dicat: durus et cupidus quando amenitate mundana vallatur dissoluitur in es, eo quod sonus eius sit iocundus;

[26] Job 28:2: “Lapis solutus calore in aes vertitur.”

F

cantus, tripudia. Sed quomodo est in aduersitate belli, infirmitatis, vel cuiuscumque aduersitatis? Veniat taxacio regis de pecunia, vel quod ipse iturus est vel missurus in Scociam, veniat sibi rumor quod merces sue in mari periclitate sunt seu[a] quod pecora sua mortua sunt. Reuera sicud nesciuit habere modum in prosperitate, ita nec tunc in aduersitate modum aliquem optinere. Tunc commendat pauperum[b] religiosorum, tunc illos qui pauca habent, quos alias audebat contempnere, arbitratur esse felices. Et tunc verificabitur de eo illud quod dicitur de Nabal, 1 Regum 25: *Mortuum est cor eius extrinsecus et factus est quasi lapis* [1 Sam 25:37]. Et causa est quia tunc est luna totaliter in decremento. Tunc qui prius calore, idest prosperitate, solutus vertebatur totaliter in es iocunditatis et exultacionis, dicet illud Iob 6: *Nec fortitudo lapidis fortitudo mea, nec caro mea enea. Ecce non est auxilium in me mihi*. [Job 6:12–13]. Vnde talis manifeste sequitur lunam sicud facit sylynites.

[32] Nota quod est de cupido sicud de alabastro. Est enim[c] lapis exterius valde honestus, de quo

[a] seu *written twice F* [b] pauperum] *read* paupertatem *or* ⟨vitam⟩ pauperum [c] enim] *add.* de alabastro *F*

H

sed in aduersitate, scilicet taxacionibus, vbi oportet pecuniam offerri regi vel alteri domino, vel in amissione pecorum vel aliarum possessionum,

tunc sicut nescierunt habere modum prosperitatis, ita nec aduersitatis, quia statim in aduersitate incipiunt commendare statum pauperum quos nunquam prius videre voluerunt.

Tunc verificatur de quolibet tali illud Regum 15 de Nabal: *Mortuum est cor eius intrinsecus et factum est quasi lapis.* Et causa est quia tunc luna est totaliter in decremento que prius colore, idest prosperitate, soluta vergebatur in es iocunditatis et exultacionis. Et tunc potest dicere illud verbum: *Nec fortitudo lapidum fortitudo mea, nec caro mea enea est. Ecce non est auxilium nisi in me.* Tales vero manifeste sequuntur lunam sicut silentes.

[32] Item est de cupido sicut de alabaustro. Est enim exterius lapis valde honestus, de quo fiunt optime

F

fiunt optimi pixides pro electuariis et vnguentis.[27] Nam ita sincere et secure in talibus pixidibus conseruantur quod nec spiramen quidem potest exire. Aperto tamen vel fracto alabastro, tunc illud quod latuit tanto redolencius exit quanto prius interius arcius claudebatur. Moraliter: Isti diuites tenaces nunc[a] sunt pixides dyaboli. Vnde diabolus tales sibi eligit qui sunt duri et tenaces sicud alabastrum. Quicquid enim intrat manum suam intrat gurlam[28] suam, pixidem, vel archam. Et in rei veritate ita occulte et secure aliqui peccuniam et catalla custodiunt quod nec spiramen quidem odoris potest exire, scilicet nulla opinio est apud homines quod aliquid habeat, sicud tarde accidit in episcopatu Landauesi, qui reputatus[b] totus pauper mortuus est subito intestatus. De quo episcopus sancte recordacionis Iohannes de Monmuta 500 marcas habuit, quas diuersis religiosis et aliis pauperibus pro anima sua dedit.[29] Iste fuit bonum alabastrum diaboli. Et ita est de multis aliis. Et ideo quando

[a] nunc] non *F* [b] reputatus] recutatus*? F*

H

pixides pro electuariis et vnguentis. Nam in talibus ita stricte conseruantur quod nichil potest exire.

Sed eo aperto vel fracto tanto redolencius exit quanto prius arcius claudebatur.

Isti pixides diuites sunt tenaces pixides diaboli,

quia quicquid in eorum manibus intrat, statim artam custodiam vel terram fossam habent pro clausura.

[27] Cf. Isidore, *Etymologiae* 20.7.2.
[28] Gurla = “purse, pouch.”
[29] See p. 75 above.

F	*H*
alabastrum est apertum vel fractum, tunc exit odor bonus, quia tunc alii participant velint nolint. Intelligo quod alabastrum est apertum quando homo moritur in lecto morte naturali, fractum vero quando decollatur vel alio modo occiditur violenter, et vtrumque contingit interdum. Et reuera vicina vel tota villa, immo tota patria, confortatur et participat. Et ideo Iohannis 12 et Marci 14 dicitur quod *fracto alabastro domus impleta est ex odore vnguenti* [Mc 14:4, Jo 12:3].	Sed quando alabaustrum frangitur, id est quando diues ille moritur, tunc exit odor bonus, quia alii participabunt bona sua. Et tunc villa in qua moritur letatur. Vnde de talibus verificari potest illud Mathei 14: *Fracto* [fol. 66vb] *alabaustro domus est impleta ex odore vnguenti.*
[33] Nota quod cygnus nomen habet in Latino a *cantu,* et tamen nuncquam audiuimus eos cantare, sed dicunt naturales quod quando sunt in puncto moriendi dulcissimam uocem emittunt.[30] Vere ita est de istis diuitibus et auaris: quamdiu viuunt nulli est melius propter eos, sed imminente morte cantabunt dulcissime. Tunc enim cantabunt, idest testamentum suum condent et legabunt vnum vni et alterum alteri. Et iste cantus est valde suauis omnibus assistentibus et expectantibus mortem condentis.	**[33]** Et nota quod cignus nomen habet a cantu, et tamen nunquam cantat nisi imminente morte, sicut dicunt naturales, et tunc dulcissimam vocem emittit. Sic cupidi in condendo testamentum.
[34] 6m vicium est gula, que hominem lapidi comparat qui vocatur	**[34]** Sextum vicium est gula. Que hominem assimilat lapidi qui Grece

[30] Cf. Ambrose, *Exameron* 5.12.39 (ed. C. Schenkl, CSEL 32.1 [Vienna, 1897], 171); repeated by medieval encyclopedists such as Alexander Neckam, *De naturis rerum* 49, or Bartholomaeus Anglicus, *De proprietatibus rerum* 12.

F

sorofagus; Latine vero idem est quod *archa commedens*. Huius [fol. 8r] natura est secundum Ysidorum vbi supra, capitulo 4to,[31] quod quantumcumque corpus sit crassum et pingue, si de isto lapide fiat tumba et in ea recondatur, infra 40 dies corpus absumitur et vastatur. Quid ergo melius vocatur gulosus quam "archa comedens" que plus vastat in 40 dies quam vnus temperatus in dimidio anno? Nota contra gulam et ebrietatem quod 4 insunt propter que euitari[a] deberet et secundum seculi honestatem, dato quod Deo non despliceret. Nam facit animam *graceles,* corpus *heles,* bursam *peniles,* et totum hominem *menskeles*. Vnde ebrietas est via ad omne genus peccati, tunc ad se genus morbi et ad miseriam et paupertatem et ad derisionem et confusionem. Nota alibi de Noe.[32]

[35] 7m vicium et vltimum est luxuria, quod hominem assimilat cuidam lapidi qui Grece vocatur *pyrites,* Latine vero potest dici *ignitus*.[33] Cuius natura est quod si diu in manu teneatur, comburit manum;

H

vocatur *sargophagus,* Latine idem est quod *arca comedens.* Cuius natura secundum Ysidorum est quod quantumcumque corpus sit grossum, si de ea fiat tumba, infra 4or dies consumitur et vastatur.

Ideo gulosus potest hoc nomine vocari, quia plus vastat in 4or diebus quam vnus sobrius in vno anno.

Hic enim infert 4or que quilibet sobrius debet vitari,

scilicet animam sine gracia, bursam sine pecunia, corpus sine sanitate, hominem totum sine sanctitate.

[35] 7m vicium est luxuria. Que assimilat hominem cuidam lapidi qui vocatur Grece *pir,* Latine *ignitus*. Cuius natura est manum comburere si in ea diu teneatur; si

[a] euitari] inuitari ⌜euitar⌝ *F*

[31] Isidore, *Etymologiae* 16.4.15.
[32] Cf. Gen 9:20 ff.
[33] Cf. Isidore, *Etymologiae* 16.4.5.

F	*H*
si faciliter tangatur et abiciatur, non nocet. Moraliter sic est de luxuria. Nam quod homo non tangatur cogitacionibus luxurie non est in sua potestate. “Non enim est in nostra potestate quibus visis tangamur,” dicit beatus Augustinus.[34] Sed si statim abiciatur non comburit, quod si diu teneatur cogitacio libidinosa et non abicitur sed uuoluitur et tenetur, reuera velit nolit comburetur, hoc est, ardorem senciet peruerse delectacionis.	autem faciliter tangatur et abiciatur, non nocet. Moraliter: Hic lapis est luxuria, combustio lapidis est delectacio. Nam cogitacio sola hominem non surripiat \comburit/, nam ⌜non⌝ est in eius potestate. Si enim faciliter abicitur, non comburit, et si diu in mente voluatur, comburit, velit homo nolit.
Iste lapis ignitus qui comburit hiis diebus quasi totum mundum, nec parcit pauperibus nec diuitibus, immo aliquando attingit ad istos nobiles prelatos qui magnas in ecclesiis optinent dignitates. Vnde perduntur et ab ista ignita libidine pergunt ad ignem iehenne.	Iste lapis est ignitus, qui istis diebus comburit tam pauperes quam diuites.
Quorum unicuique dicitur per prophetam Ezechielis 18: *Perdidi te, o cherub, protegens de medio lapidum ignitorum* [Ez 28:16]. *Cherub,* idest plenus sciencia, *protegens* per curam est prelatus et magnus clericus, qui tamen *de medio lapidum ignitorum* perditur, quia de societate lubricarum mulierum mittitur in iehennam.	Et sic ignis iste perducit ad ignem gehenne. Ideo modo verificatur illud Ezechielis 18: *Perdidi te cherubim protegens de medio lapidum ignitorum. Cherubim,* idest plenus sciencia protegens per animam prelacie et magne litterature, *per medium lapidum ignitorum,* idest de societate lubricarum mulierum.
[36] Nota de Medusa, *Methemorphoseos* 4, quomodo omnes eam	**[36]**

[34] Thus quoted by later scholastic theologians, based on Augustine, *De libero arbitrio* 3.25 (ed. W. M. Green, CCL 29 [Turnhout, 1970]; PL 32:1307–8).

F

aspicientes conuertit in lapides; cuius capud Perseus auerso uultu amputauit.[35] Sic voluptas tantam in se habet delectacionem quod homines facit lapides si diu eam aspiciant. Ideo uultu auerso statim debet virtuosus capud eius, idest principium fede cogitacionis, viriliter amputare. Sed quid dicemus de illis qui aperte sine pudore de voluptate totum efficiunt ludum suum, et hoc est in taberna, hoc est in camera, hoc est vbique, nec est aliquid quod eis sapit in solacium nisi cum libidine sit mixtum? Hii plane peiores sunt quam demon qui Christum hodie temptare presumpsit.

[37] Et ex hiis probatur quod septem capitalia vicia vii lapidibus comparantur et assimilant homines peccatores eisdem lapidibus.

[38] Sed hoc sufficit diabolo, immo de illis 7 generibus 7 efficit officinas, vt sicud placet ei eidem deseruiant in peccatis.

[39] Circa quod est considerandum quod de lapide superbie nichil potest effici nisi quod sit ordinatum ad honores. Ideo de eo diabolus moraliter efficit suum altare. Nam desiderat honores, et coram eo fiunt humiliaciones et genuflectaciones.

H

[37]

[38] De istis 7 lapidibus facit diabolus 7 officinas vt sibi seruiant et placeant.

[39] De lapide superbie facit altare suum.

Coram altari suo, idest superbo, debent fieri humiliaciones, prostra-

[35] Ovid, *Metamorphoses* 4.781, 615, etc.

Mediaeval Studies 79

F

Ita est de istis superbis: nichil desiderant nisi honores et ab aliis honorari et quod homines coram eis se humilient et genuflectent. Et sicud sacrista conseruat semper quod quantum festum est solempnius tunc altare paretur honestius—tunc appenduntur panni aurei et palle honeste, accenduntur cerei et candele—ita facit diabolus de anima superba, viro uel muliere.[a] Statuit enim sacristam, pokelellum vnum, qui non vacat ad aliud nisi ad temptandum viros et mulieres de ornatu superbo. Vnde quando dies solempnus instat, tunc vela serica, vitte, et corone circa altare diaboli apponuntur. Dicit enim sacrista: "Hodie a multis videberis, et iste qui te amat te considerabit. Videas quod honeste appareas." Et de hoc breuiter est sciendum quod que se ornat curiose vt animas hominum alliciat ad amorem illicitum peccat mortaliter. Que autem se ornat pro seculi honestate et status sui decencia sine tali intencione corrupta, sic est peccatum curiositatis, fortasse non tamen est mortale. Nota de sancto flente ad conspectum mulieris curiose ornate.[36] Valde turpe foret hoc altare si nudum videretur,

H

ciones, et genuflecciones, que omnia desiderant superbi et alias confundentur. Sed licet isti bene videant quod tales pauperes Deo non genuflectant, nichil curant, et ideo apparet quod magis de se curant quam de Deo, et maiorem reuerenciam sibi ipsis desiderant quam Deo suo. Et non tantum hoc, sed sicut sacrista, quando festum est solempnius, altare parat honestius, appendit pannos sericos et pallas, accendit cereos et candelas. Moraliter [fol. 67ra] sic diabolus [*exp.*] \superbus/, qui est sacrista diaboli, dicit: "Hodie est dies solempnis et a multis videberis. Accipe vela serica, zonas aureas, et anulos, et sic videbis quem amas, et ipse te."

Sed qui propter sui status decenciam et non intencione corrupta sic facit, non peccat mortaliter sed venaliter.

Sed primi peccant mortaliter, et melius eis erat ire in silicio vel

[a] muliere] *possibly* mulieri *F*

[36] Cf. *Vita s. Pelagiae* 4 (PL 73:665).

F

et valde vtile si silicio tegeretur. Vnde de isto altare dicit diabolus aliis pokerellis illud Deuteronomii 27: *Altare facietis michi de lapidibus impolitis* [cf. Deut 27:5–6]. Omnes enim superbi asperi sunt, nulla inter superbos semper iurgia sunt.

[40] 2o de lapide inuidie facit sibi diabolus *a grindelstan* vel lapidem fabri, cuius officium est quod quicquid fuerit ei applicatum corrodet, mordet, et minuit. Et idem est officium inuidi, quod quicquid fuerit sibi applicatum corrodet, mordet, et minuit. Nam semper studet quomodo potest bonum quod in proximo suo videt rodere, mordere, et minuere. Vnde omnes inuidi sunt detractores. Et esto quod non detrahunt statim, saltim in mente rodent et murmurant. Et sicud lapis istius officii licet rodat ferrum vel cultellum, hoc tamen non est sine sui detrimento. Reuera, ita inuidus primo et principaliter nocet sibi ipsi. Vnde Oracius *Epistula* 2:

> Inuidia Siculi non inuenere tyranni
> Maius tormentum.[37]

Istum lapidem vertunt duo pokerelli, qui dicunt sibi: “Ecce iste est te forcior, iste est te dileccior et

H

nudos se ostendere quam sic se tegere. Vnde sic de isto altari diaboli dicitur illud: *Altare facietis michi de lapidibus impollitis,* \scilicet/ perpetue iurgie.

[40] De 2o lapide, scilicet inuidie, facit sibi diabolus a *gryndyngeston,* idest lapidem fabri, quia quicquid ei apponitur corrodit, mordet, et minuit. Sic est inuidus.

Bonum quod videt in proximo studet quomodo posset corrodere et minuere. Vnde omnes inuidi sunt detractores, et si non statim detrahant, tamen hoc facere cogitant, et sicut lapis iste non corrodit ferrum sine sui lesione, sic nec inuidus. Ideo primo nocet sibi ipsi.

Et illi qui vertunt lapidem sunt pokirelli quando maliciose dicunt: “Ipse est dicior illo et multis aliis,

[37] Horace, *Epistulae* 1.2.58–59 (ed. H. Rushton Fairclough, Loeb Classical Library 194 [Cambridge, Mass., 1947], 266).

F

magis amatus. Iste est te sapiencior reputatus." Et nuncquam permittunt miserum inuidum habere pacem nec quietem. Et vt communiter illud quod inuidus machinatur in alium Deus extorquet in se ipsum. Exemplum de Aman et Mardocheo, Hester 3.[38] Et verificatur illud Ecclesiastici 27: *Qui statuit lapidem proximo offendet in eo* [Eccli 27:30].

[41] 3o de lapide ire facit sibi diabolus vnum *herthstan* in proprio camyno. Scitis quod lapis iste vt communiter est calidus semper et designat iracundum. Loquaris vni tali ita modeste sicud volueris, statim inuenies eum calidum. Vnde silex qui portat secum semper ignem sed ne custodit lapis iste diu ignem istum ire. Reuera diebus istis homines assimilantur vni lapidi qui vocatur *albestan* secundum Ysidorum libro 16, capitulo 4,[39] qui semel accensus nuncquam extinguitur. Nam hiis diebus ira inter alicos[a] si accendatur, vix vnquam pacificabuntur. Vix inuenitur aliquis qui remittit offensam ex corde. Nota fabula de igne, aqua, et amore.

H

et vere tenax." Ideo elemosina est et non peccatum vt alios iuuet quia diuicie eius non sinent eum quietem habere.

Talis miser quod ymaginatur in alio retorquetur in seipso; Ecclesiastici 27: *Qui statuit lapidem proximo offendit in eo, et per laqueum quem alio posuit peribit in illo.*

[41] De 3o lapide, scilicet ire, facit diabolus *herthstone* in propria camera. Sicut enim scitis, ille lapis est communiter calidus et designat iram siue iracundiam. Nam quantumcumque loquaris tali modeste, semper inuenies eum calidum. Vnde de illo est sicut est de silice, qui semper secum ignem portat. Et ideo reuera talis assimilatur vni lapidi qui vocatur *albyston*, qui semel accensus nunquam extinguitur.

Sic istis diebus qui scelus [*exp.*] ⌜semel⌝ discordant vix vmquam pacificabuntur.

Et nota historiam de igne, vento, et

[a] alicos] *possibly* amicos

[38] Esther 3 ff.
[39] Isidore, *Etymologiae* 16.4.4 (*asbestos*).

F

Et ideo signanter dicitur per prophetam Ezechielis [fol. 8v] 28: *In medio lapidum ignitorum ambulasti* [Ez 28:14]. Sicud enim vbicumque duo vel tres congregati in pace, in medio illorum est Christus, ita in medio eorum est diabolus vbicumque duo vel tres fuerint discordes et mutuo irati, quia diabolus eos ad pugnam et ad homicidia prouocat et incendit, sicud videmus tota die.

[42] Quarto de lapide cupiditatis facit sibi diabolus vnum lapidem molarem. Si iste cupidus sit diues et magnus, iustus et pauper in scriptura assimilatur grano frumenti. Istud granum collocatur inter duos lapides et mollitur per tribulaciones et iniurias in hac vita, vt fiat panis Christo gratus. Lapis molaris superior est ipse dominus iniquus, lapis inferior est suus balliuus. Inter istos constringitur pauper iustus. Lapis superior mouetur circulariter, quia dominus circuit de patria in patriam, de manerio ad manerium; modo est in austro, modo est in boria. Sed balliuus suus semper manet in patria, et quomodocumque dominus circueat, granum semper tangitur, modo per nuncium, modo per literam quam dirigit ad balliuum. Semper pauper spoliatur, et ve sibi est quod vnquam vidit lucem. Sic molitur et confringitur inter lapides predictos,

H

aqua, et veritate. Ideo tempore isto signanter dicitur illud Ezechielis: *In medio lapidum ignitorum ambulasti*. Et sicut vbicumque 2o vel 3es sunt congregati in pace, in medio eorum est Christus, sic diabolus in medio 2orum vel trium discordancium, qui eos prouocat ad pugnam.

[42] De quarto lapide, scilicet cupiditatis, facit sibi diabolus vnum lapidem molarem. Nam si ille cupidus diues sit \et/ magnus, tunc granum pauperis [fol. 67rb] inter 2os lapides collocatur et molitur per tribulaciones et iniurias in hac vita, vt fiat panis Christo gratus. Lapis molaris superior est dominus ille iniquus, inferior lapis est balliuus. Inter istos lapides confringuntur pauperes; et sicut lapis superior mouetur circulariter, ita domini diuites et cupidi circuiunt de patria in patriam, modo in austrum uel in boriam. Sed molaris lapis inferior, idest malus balliuus suus, semper manet ⌜domi⌝ et sic vbicumque se intus [*exp.*] ⌜dominus⌝ diuerterit, tangitur, modo per nuncium, modo per literas quas dirigit dominus ad balliuum, et sic semper pauper spoliatur, et ve si esset nisi speraret alibi habere remedium!

F

quia oportet quod det domino, oportet quod det balliuo, oportet quod det[a] ribaldis venientibus. Talibus malis diuitibus loquitur Dominus per prophetam Ysaie 1: *Rapina pauperum in domo vestra. Quare atteristis populum meum et facies commolistis?* [Is 3:14–15] Sed quid finaliter eueniet de[b] isto molari? Reuera ostensum est Iohannis Apocalipsis 28: *Sustulit vnus angelus fortis lapidem quasi molarem magnum et misit in mari* [Apoc 8:21]. Angelus valde fortis est diabolus, et ipse mittet eum in morte in puteum profundissimum.

[43] Nota quod est de cupiditate in terra ista sicud narrant fabule de Idra. Fuit serpens pessimus in quadam insula, et nuncquam potuit occidi, nam cum homines fortissimi pugnassent cum eo et capud amputassent, pro vno capite infra breue tempus surrexerunt 3, ita quod serpens cum putaretur mortuus reuixit, et longe peior quam ante. Tandem perceperunt homines quod semper vno capite amputato recreuerunt 3. Coniectis lignis combuserunt eum, quod factum Herculis fuit. Vnde Boecius libro 4 *De consolacione*, metro:

H

De talibus conqueritur Dominus Ysaie \3/: *Rapina pauperum in domo* ⌜*vestra*⌝*, quare atteritis populum meum et facies pauperum commolitis.* Sed quid finaliter eueniet de quolibet tali lapide molari reuera ostensum est Apocalipsis 18: *Sustulit vnus angelus fortis lapidem quasi molarem magnum et misit in mare.* Ille angelus fortis est diabolus, mare profundum puteus inferni in quem quilibet lapis molaris per diabolum mittetur, etc.

[43] Est enim de cupiditate sicut de ydra. Sicut narrant fabule, ydra fuit serpens pessimus in quadam insula, que nunquam occidi potuit. Nam cum homines fortissimi cum eo pugnassent et eius caput amputassent, pro capite vno infra breue tempus creuerunt 3a, ita quod cum putaretur mortuus reuixit peior quam prius fuit. Quod cum percepissent, combuserunt.

Quod factum Hercules fecit. Vnde Boecius libro 4 *De consolacione*, metro 2:

[a] det] dat *F* [b] de *written twice F*

F

Ydra combusto periit veneno.[40]

Reuera, karissimi, sic est de cupiditate in terra ista. Frequenter arbitramur nos contra cupiditatem pugnare et dicimus quod interfecimus cupiditatem, sed reuera nichil videlicet quod facimus, quia semper quando amputamus vnum capud cupiditatis, 3 renascuntur.

[44] Quinto de lapide accidie facit sibi diabolus vnum sedel, anglice *a bynkstan*. Isti pauperes solent habere lapides in quibus sedent contra solem in estate et quiescunt, et isto modo dyabolus in nullo peccatore habet ita pacificam quietem sicud habet in accidioso. Nam cupidus dat aliquando elemosinam et proicit a se diabolum, saltem ad tempus. Superbus frequenter audit sermones et conuertitur, et tunc ad tempus proicit diabolum in foueam. Similiter lubricus aliquando penitet, quia naturaliter libido affert secum penitenciam. Et nusquam habet dyabolus ita securam quietem sicud in accidioso. Iste mauult ludere ad aleam[a] quam ire ad ecclesiam, sedere in taberna quam venire ad sermonem; vix confitebitur in die Pa⟨ra⟩sceues, sed penitenciam,

H

Ydra combusto periit venenum.

Moraliter sic est de cupiditate, quia dicimus quod interficimus vnum caput, sed certe non, videlicet hoc solum, quia post amputacionem vnius capitis surgunt 3a et renascuntur. Non restat ergo nisi exspectare ignem diuini iudicii.

[44] De quinto lapide, scilicet accidie, facit sibi diabolus vnum sedile. Sicut isti pauperes solent habere lapides in quibus sedent contra solem in estate et quiescunt, sic diabolus in nullo peccatorum tantam quietem habet sicut in accidioso. Nam cupidus aliquando dat elemosinam, superbus aliquando audit sermonem et conteritur, lubricus a⟨liquando⟩ penitet, et sic ad tempus diabolum in foueam proiciunt.

Sed accidiosus vult libencius ludere ad aleam quam ire ad ecclesiam, sedere in taberna quam ire ad sermones. Confitebitur in die Pasche et vix vnquam penitebit penitenciam suam [fol. 67va] implendo. Et sic in nullo habet diabolus tantam quietem sicut in accidioso. Ideo

[a] aleam] aliam *F*

[40] Boethius, *Consolatio* 4.m7, line 22 (CCL 94:87).

F

nuncquam complebit. In huius figuram exponi potest illud Genesis 24: Quando Iacob dormire voluit, subponit lapidem capiti.[41] Iacob idem est quod supplantator et designat dyabolum, qui ad nichil aliud vacat nisi ad subplantandum nos de hereditate nostra celesti.

[45] Sexto de lapide luxurie facit dyabolus anglice *a throrw* uel *a byrying ston*. Sepulcrum exterius apparet honestum, sed interius, secundum sentenciam Saluatoris, plenum[a] est putredine et corrupcione[b] ac fetidis carnibus. Ita dyabolus luxuriosum format honestum ex⟨t⟩erius in uestibus et apparatu, sed interius in mente repletur fetidis cogitacionibus et voluptatibus horrendis et putridis. Vnde est sepulcrum in quo dyabolus quasi sepelit turpes suggestiones suas, fetentes voluptates, et carnales voluntates. De quo exponi potest illud Iohannis 11: *Erat*[c] *autem spelunca et lapis superpositus* [Jo 11:38].

[46] Septimo de lapide gule facit diabolus anglice *swynston,* quid conueniencius dici potest quam vas tale pro[d] porcis. Et in tali vase feces

[a] plenum] plenus *F* [b] corrupcione] corrupcionis *F* [c] Erat] Ecclesia*? F* [d] pro] per *F*

H

in figura cuiuslibet talis exponi potest illud Genesis 28: quando Iacob dormire voluit, supposuit lapidem capiti suo. Iacob supplantator potest designare diabolum, qui solum nititur ad hoc vt solum nos de nostra hereditate celesti supplantare.[a]

[!46] 7o de lapide luxurie facit sibi diabolus sepulcrum.
Sepulcrum enim exterius apparet honestum, sed interius plenum est putredine et corrupcione ac fetidis carnibus.

Sic diabolus luxuriosum foris honestum facit in vestibus et in apparatu, sed intus replet malis cogitacionibus et fedis voluptatibus. Vnde est sepulcrum diaboli in quo diabolus sepelit malas cogitaciones turpes et fetentes et carnales voluptates. De quibus exponitur illud Ioannis: *Erat autem spelunca et lapis superpositus,* etc.

[!45] Sextus lapis, scilicet gula, est lapis de quo facit sibi diabolus panem [*exp.*] ⌜porc' lapidem *hoggis trogh*⌝. Nichil enim conueniencius

[a] supplantare] supplantaret *P*

[41] Gen 28:11.

F

et residua et lociones et omnis generis cibi. Et illud quod proiciunt eodem modo in guloso, nunc *mede*, nunc *bragot*, nunc vinum, modo carnes, modo pisces, proiciunt tota die et adhuc sero. Gulosus[a] iste figuratur per ydrias lapideas que[b] steterunt in festo Iudeorum, Iohannis 2,[42] et sunt plene non aqua sed forti potu. Vnde eciam[c] homines 7 generibus lapidum assimilat. Et vlterius patet quomodo de illis 7, 7 sibi vasa confusionem suppremam.

[47] Et ideo iam vltimo restat ostendere quomodo isto sacro tempore de istis 7 lapidibus 7 panes debeant fieri ad pa⟨s⟩cendum Christum et sanctos angelos suos. Nunc enim est tempus quo homines debent conuerti, et qui ante dyabolo seruierunt iam ad Deum redire tenentur.

[48] Scitis autem quod antequam fiat panis multa requiruntur. Nam primo molitur, 2o purgatur, anglice *bulted;* 3o aqua calida miscetur; 4o pinsitur et formatur; 5o in clibano coquitur. Moraliter sic: Peccator debet[d] fieri panis. Primo dico opor-

H

est guloso quam tale vas pro porcis in quo feces, lociones omnis grauis cibi, omne quod nichil valet proiciatur. Sic in guloso nunc medo, nunc bragetum, nunc ceruisia, nunc vinum, nunc carnes, nunc pisces aut lacticinia proiciuntur. Isti signantur per ydrias lapideas que steterunt in festo apud Iudeos, Ioannis 2, et sunt pleni non aqua sed fortissimo potu. Vnde de mane os non redolet sicut olla aque sed sicut fetenti liquore.

[47] Tercio restat dicere quomodo de istis 7 lapidibus isto sacro tempore debent fieri 7 panes ad pascendum Christum et suos sanctos angelos. Nunc autem est tempus in quo debent homines conuerti ad Deum et sanctos suos, qui hactenus seruierunt diabolo et eius discipulis.

[48] Ad hoc autem quod panis bene fiat, vt scitis, multa requiruntur. Primo enim molitur granum, 2o purgatur siue tara\ta/ntizatur, 3o aqua calida paratur, 4o pincitur et formatur, 5o in clibano coquitur. Sic peccator si debet fieri panis

[a] Gulosos] Nichilominus *F* [b] que] qui *F* [c] etiam] *add.* de *F* [d] debet] debat *F* *F*

[42] Jo 2:6.

F

tet quod molatur per contricionem. Illud quod molitur in minuta frangitur. Idem dicitur conteri. Superior mola dicitur dolor de gaudio amisso, inferior timor de supplicio debito. In has molas ponas animam et ea⟨m⟩ forti dolore molas. In cuius figuram et signum quod nuncquam penites sine istis duobus in lege veteri iubebatur quod nuncquam Iudeus molam superiorem vel inferiorem loco pingneris acciperet, Deuteronomii 24: *Non accipies loco pigneris inferiorem et superiorem molam* [Deut 24:6]. 2o cum sic teipsum moleris[a] et farinam feceris—quia furfur et similia adhuc manent commixta—necesse est quod purgeris et peccatum furfuris ab simula anime sue depuretur per confessionem apertam.

3o ergo apponas aquam calidam lacrimarum dicens cum Psalmista: *Fuerunt michi lacrime mee,* etc. [Ps 41:4]. 4o post hoc carnem tuam operibus satisfactoriis penitencie maceres, nunc ieiunando, nunc vigilando. Tunc moraliter teipsum pinsis, ac hoc ad honorem Dei ordinando te bene ordines et conuenienter tunc Dominum. 5o te in clibanum caritatis te intromittas et coquas, vt Deum pre omnibus diligas et proximum tuum sicud

H

aptus oportet quod primo conteratur, idest contricione moliatur. Illud quod molitur in paruas partes frangitur. Superior mola sit dolor ⌜amissi⌝ gaudii, mola inferior sit supplicii debiti timor. Inter has molas ponas animam tuam et eam forti dolore molas. In cuius figura legitur quod nunquam [fol. 67vb] deberent penitentes esse sine istis. Nam in lege veteri iubebatur quod nulllus Iudeus molam susciperet superiorem loco pignoris; Deuteronomii 2: *Non accipies loco pignoris molam superiorem et inferiorem.* Sed cum teipsum sic moleris et farinam feceris, quia adhuc furfur et similia cuncta manent simul, necesse habes quod purgetur vt peccatum ab anima per veram et apertam confessionem emittatur. Et hoc est 2m quod requiritur ad componendum panem. 3o apponas aquam calidam lacrimarum, dicendo cum Psalmista: *Fuerunt michi lacrime mee panes die ac nocte.* 4o animam tuam macerabis ⌜molde . . .⌝ operibus satisfaccionis, nunc vigilando, nunc orando, nunc ieiunando, nunc elemosinas dando. Et tunc teipsum formas panem ad honorem Dei. 5o in clibano panem tuum mittis, quando teipsum coquis in Christi feruida caritate, Deum diligendo pre omnibus et proximum tuum

[a] moleris] mobilis *F*

F

ipsum, etc. Sicque panis efficeris Christo gratus.

[49] Legimus autem Marci 8 quod Christus quesiuit a discipulis suis *quot panes habetis,* ac illi dixerunt: *7* [Mc 8:5] et certe de illis contentus fuit pro multis milibus hominum saciandis. Tot igitur panes [fol. 9r] conueniens est vobis habere in festo vestro.

[50] Pro 4o debetis \ergo/ scire quod lapis superbie debet verti in panem humilitatis, lapis inuidie in panem pietatis, lapis ire in panem caritatis, lapis cupiditatis in panem elemosine, lapis accidie in panem laboris et sollicitudinis, lapis gule in panem temperancie, lapis luxurie in panem mundicie. Isti 7 panes possunt assimilari 7 generibus panum quos inter homines inuenio et in scriptura pro parte.

[51] Primo enim de lapide superbie debet fieri penis subcinericius, anglice *vnderaskes lof*. Solent pauperes qui clibanum non habent panes formatos sub cineribus coquere. Et illi panes in scriptura vocantur "subcinericii." Moraliter sic: Si fueris ante superbus et teipsum ad humilitatem reducere volueris, non est remedium melius nisi te cooperias sub cineribus, idest recogites quomodo in breui sub cineribus

H

sicut teipsum. Istis predictis modis efficitur panis Deo gratus.

[49] Legitur enim Mathei 8 quod Christus quesiuit a discipulis: *Quot panes habetis?* Qui responderunt: *7*. Et Deus fuit contentus pro multis milibus saciand'. Tot ergo panes conueniens est nos habere in festo nostro ad pascendum Christum et suos angelos.

[50] Primus ergo lapis debet verti in panem humilitatis; 2us lapis inuidie debet verti in panem pietatis; 3us lapis ire debet verti in panem caritatis; 4us lapis auaricie in panem largitatis; 5tus lapis accidie in panem agilitatis; 6tus lapis gule in panem abstinencie; 7mus lapis luxurie in panem castitatis. Et isti 7 panes possunt assimilari 7 panibus[a] panum quos inter homines inuenio et in sacra scriptura pro parte.

[51] Primo de lapide superbie debet fieri panis idest [*exp.*] subcinericius, qualem habent qui carent fermento.[b]

Moraliter: Si superbus fueris et teipsum ad humilitatem reuertere volueris, cooperias te sub cineribus et cogita quod in breui in cinerem et in puluerem reuerteris.

[a] panibus] generibus *PW* [b] fermento] forno *(?) W*

F

et pulueribus in cinerem reuerteris. Recogites vbi sunt illi qui iam paucos annos vobiscum fuerunt, luserunt, et riserunt, et per omnia similes nostri erant. Iam de illis nichil remansit nisi puluis et cinis. Et simile erit de nobis infra paucos annos. Nota de fletu Xesis regis. Istum panem petit a te Christus Regum 17: *Fac mihi primum de ipsa farinula subcinericium panem paruulum* [3 Reg 17:13]. Nota de lapide misso Allexandro.[43] Et Ecclesia uult nos omnes esse huiusmodi panes subcinericios per humilitatem. Ideo iam feria 4a omnes nos sub cineribus collocauit et dixit: "Memento quia cinis es et in cinerem reuerteris." Et de hoc eciam pane in Psalmo habetis exemplum de Dauid perfecte penitens: *Cinerem tamquam panem manducabam* [Ps 101:10]. Optimus cibus et tibi et Christo iugis memoria mortis tue.

[52] 2o de lapide inuidie debet fieri panis misericordie, vt ille qui solet de alico dolore gaudere et alieno gaudio dolere iam discat necessitatibus proximi compati et solaciis gaudere. Et iste potest assimilari et vocari anglice *bridlof*. In

H

Cogita eciam vbi sunt qui tecum ante paucos ⌜annos⌝ luserunt, riserunt, et quasi similes tibi fuerunt. Iam nichil de eis remansit nisi puluis et cinis, caro putrida et ossa arida. Et sic erit de te in breui, quia nec tuus thesaurus aut dominacio aut fortitudo aut pulcritudo neque audacia te custodient quin in breui talis eris. Et nota de consuetudine prophetarum [fol. 68ra] Regum 17, vbi dicit Helias mulieri vidue: *Fac michi de farina ipsa subcinericium panem paruulum,* etc. Nota de lapide Alexandro misse [*exp.*] misso, et quia Ecclesia vult nos esse huiusmodi panem subcinericium per humilitatem, ideo iam feria 4a sub cineribus nos collocauit dicens, "Memento homo," etc., et post: *Cinerem tanquam panem manducabam.*

[52] 2o de lapide inuidie debet fieri panis misericordie, vt qui solebat de alieno gaudio dolere et de tristicia gaudere, discat necessitatibus proximi compati et de consolacione eiusdem congratulari. Et iste panis potest nominari *frende,*

[43] Cf. Frederic C. Tubach, *Index Exemplorum. A Handbook of Medieval Religious Tales*, FF Communications 204 (Helsinki, 1969), 18, no. 141.

F

quibusdam patriis isti simplices seruant in nupciis modum talem: Fit panis quidam qui iuxta uulgare “panis nupcialis” uel “sponsalicius” dici potest. Iste in nupciis frangitur et diuiditur minuatim et in leticia commeditur. Spiritualiter modo est tempus faciendi nupcias inter Deum et hominem vel animam nostram, et ideo decet omnino quod panem habeas pietatis quo gaudeas de proximi bono et doleas de aduerso; Ecclesiastes 9: *Vade et comede in leticia panem tuum et bibe cum gaudio vinum, quia Deo placent opera tua* [Eccl 9:7].

[53] Sed reuera si de pietate loquamur, hiis diebus videtur quod omnes maiores terre huius biberunt et bibunt de vno fonte de quo inuenio in vno libro. Narrat enim Iohannes Gerland in libro 8[a] *De mirabilibus mundi* quod fons quidam est qui vi⟨s⟩cera omnium bibencium reddat lapidea et cor et illa interiora, et sic moriuntur. Vnde dicit sic:

Flumen habent Sitonex[b] quod potum saxeum reddit
Viscera quoque tactis indurat marmore rebus.[44]

[a] 8] 6 *or* s *F* [b] Sitonex *corrected from* Sitones *F*

H

quia [*canc.*] idest amicus, quia in aliquibus patriis

frangitur ac diuiditur et in leticia commeditur. Spiritualiter loquendo modo est tempus faciendi nupcias inter Deum et animam, et ideo necesse est quod panem habeas pietatis de proximi bono et doleas de eius malo; Ecclesiastici 9: *Vade et commede in leticia panem tuum et bibe cum gaudio vinum,* etc., *quia Deo placent opera tua.*

[53] Sed si de pietate loquamur, istis diebus videtur quod homines

bibunt de quodam fonte de quo inuenio libro 7 *De mirabilibus mundi*, quod quidam fons reddit corda et viscera hominum ex eo bibencium lapidea et interiora, et sic moriuntur versus flumen.

[44] Ovid, *Metamorphoses* 15.313–14 (1:386): “Flumen habent Cicones, quod potum saxea reddit / viscera, quod tactis inducit marmora rebus”.

F

Moraliter: Videtur quod gens istius terre bibunt de isto fonte tantum quod corda eorum que deberent esse carnea per compassionem facta sunt quasi lapidea, quia nullus compatitur alteri, se inuicem occidere, suspendere, detrahere, decapitare letantur. Et ideo rogandus est Deus humiliter quod impleat quod per prophetam promisit, Ezechielis 36: *Dabo vobis cor carneum et spiritum nouum ponam in medio vestri, et auferam cor lapideum de carne vestra et dabo vobis cor carneum.*[Ez 36:26].

[54] 3o de lapide ire debet fieri panis caritatis et amicicie. Et ideo necesse est quod iste panis sine fermento malicie et nequicie. Vnde debet esse panis azimus, et potest vocari anglice *a frankis lof*. Iste autem debet carere murmuracione et amaritudine derisionis, contencionibus, et aliis huiusmodi quibus amor inter homines[a] impeditur. In huius figuram legimus Leuitici 2 Dominum precepisse quod nuncquam alium panem super altare suum offerrent.[45]

[55] 4to de lapide accidie debet

H

Vnde dici potest quod quasi omnes istius terre bibunt de isto fonte, in tantum quod corda eorum carnea facta sunt lapidea per \in/compassionem et se iniuste destruere et occidere nituntur.

Ideo rogandus est Deus humiliter per prophetam, Ezechielis 36, quod promisit cuidam sic: *Dabo vobis cor carneum, et spiritum nouum ponam in medio vestri, et auferam cor lapideum de carne vestra.*

[54] 3o de lapide ire debet fieri panis caritatis et amicicie. Ideo necesse est quod iste panis sit sine fermento malicie et nequicie. Vnde debet iste panis esse azimus, et potest vocari *a liflof*, qui debet carere murmuracione et amaritudine, derisionibus, et contencionibus quibus amor inter homines impeditur. In cuius figura legitur Leuitici 2 quod nunquam alios panes offerebant sacerdotes et Leuite nisi azimos.

[55] 4to de lapide ⌜accidie⌝ debet

[a] homines] *add.* im *F*

[45] Lev 2:11 etc.

F

fieri panis laboris et sollicitudinis meritorie. Et potest vocari anglice *a hynlof*, idest panis famulaticius. Non enim positi sumus in hoc mundo vt domini sed vt serui ad laborandum, non ad ociandum. In cuius signum Deus dixit primo homini quando posuit eum in terra ista expulso, Genesis 3: *In sudore wltus tui uesceris panem*, etc., *donec reuertaris in terram*, etc. [Gen 3:19]. Et maxime modo istis sacris diebus. Isti ⟨clerici⟩ enim habent amplius de officio ad dicendum in Quadragesima quasi in duplo quam habent post Pascha, et eodem modo vos layci opera vestra bona augere tenemini hiis diebus; Ecclesiastici 33: *Panis et disciplina et opus seruo* [Eccli 33:25].

[56] 5to de lapide auaricie debet fieri panis elemosine, que merito potest vocari *hali lof*. Scitis enim quod panis benedictus portatur ad ecclesiam et ibi ⟨s⟩cinditur et singulis distribuitur, nec aliquis in tota parochia qui non participet pane illo. Isto modo debet esse de bonis ipsius diuitis. Si clericus sub collobio suo uel in cista panem benedictum recondet, homines bene grauarentur et forte frangerent sibi capud, eo quod panem debitum omnibus subtraheret et abscondere ausus esset. Sed reuera eodem modo Christus pater pauperum in die

H

fieri panis laboris. Et potest vocari *a mayinlof*, idest panis famulatiuus. Sumus enim positi in hoc mundo non vt domini sed vt serui et famuli, ad laborandum, non ad [fol. 68rb] ociandum. In cuius signum primo homine posito in terra dicit Dominus: *In sudore vultus tui.*

Maxime istis sacris diebus isti viri ecclesiastici multum plus habent ad dicendum quam in alio tempore. Sic et vos laici magis isto tempore debetis intendere operibus bonis. Ideo dicitur Ecclesiastici: *Panis discipline et opus seruo.*

[56] 5to de lapide auaricie debet fieri panis elemosine, idest *halilof*, quia portatur ad ecclesiam et ibi diuiditur et singulis distribuitur, nec ⌜est⌝ de parochianis vnus qui non participet. Sic debet fieri de bonis cuiuslibet diuitis. Nam si clericus sub colobio vel cista panem parochie distribuendum reconderet, sic quod non eis esset ministratum, parochiam grauaret, et forte litigarent cum eo.

Eodem modo Christus pater pauperum in die iudicii insultabit

F

iudicii insultabit auaros et eos[a] confundet eo quod panem pauperum, idest diuicias quas Deus non ad superfluitatem illis distribuit, in cistis et cameris recluserunt. Non sic, karissimi, debet fieri, sed vnusquisque panem suum benedictum, idest suam elemosinam, sic diuidat vt secundum posse suum omnibus vicinis suis proficiat. Et ideo isti clerici dicunt ista Quadragesima istam leccionem: *Frange,* etc., Ysaie 58.[46] Et nota quod elemosina bene potest vocari "panis benedictus," nam qui hillariter elemosinas distribuit tam a Deo ⟨quam⟩ ab hominibus benedicetur; Ecclesiastici 31: *Splendidum in pauperibus benedicent labia multorum* [Eccli 31:28].

[57] Sexto de lapide gule debet fieri moraliter panis temperancie, et maxime isto tempore debet fieri. Iam enim omnis homo ⟨debet⟩ viuere in cibo et potu et pane temperancie quam alias. Potest autem iste panis "monachi panis" nuncupari, scilicet *munkmich,* qui fit communiter in mensura certa [*blank*] *comedent panes in pondere et aquam suam in mensura* [Ez 4:16]. Ysaye 30 dicitur penitenti: *Dabit tibi Do-*

[a] et eos *written twice F*

H

auaros et confundet eos, eo quod panem pauperum in diuiciis que deberent pauperibus erogare in cistis vel cameris[a] recluserunt. Nec sic vos, karissimi, sed vnusquisque panem suum benedictum in elemosinam diuidatis, et hoc secundum posse, vt omnibus vi⟨cin⟩is proficiat. Et ideo in ista quadragesima cotidie debemus in prandio frang⟨er⟩e *esurienti panem tuum,* etc.

Et nota quod panis benedictus bene dicitur elemosina, quia ille qui hillariter et splendide dat elemosinam tam a Deo quam ab hominibus benedicetur; vnde Ecclesiastici: *Splendidum in panibus benedicent labia multorum.*

[57] 6to de lapide gule debet fieri panis temperancie, et maxime modo, quia quilibet debet modo temperancius viuere in cibo et potu quam alias. Et ideo potest vocari panis monachi, idest *miche,* qui fit communiter in pondere et mensura; Ezechielis 4: *Qui edunt panem in pondere et sollicitudine, et aquam in mensura et in angustia bibent.*

[a] vel cameris *written twice H*

[46] Is 58:7, said at None of the first and second week in Lent, Sarum Use.

F

minus panem archum et aquam breue [Is 30:20]. Signanter dicit propheta: *In pondere et sollicitudine,* quia magna sollicitudo requiritur ad hoc quod homo bene se regulet in edendo et bibendo.

[58] 7o et vltimo de fedo lapide luxurie modo debet fieri panis honestus mundicie. Qui moraliter [fol. 9v] vocari[a] potest "panis angelicus." Et hostie quam[b] sacerdotes tractant in altari conuenit comparari. De hoc pane exponi potest illud Psalmi: *Panem angelorum maducauit homo* [Ps 77:25]. Quando enim homo viuit munde et caste, tunc dicitur quasi panem angelorum commedere. Hec est enim vita angelica, que incipit in presenti et in perpetuum perseuerat.

[59] Quam nobis concedat Iesus Christus, qui sine fine viuit et regnat.

[a] vocari] vacari *F* [b] quam] quem *F*

H

Signanter dicit *in pondere et in sollicitudine* quia magna sollicitudo requiritur ad hoc quod homo se ipsum bene regulet in edendo et bibendo, etc.

[58] 7o de fedo lapide luxurie debet modo fieri panis mundicie, qui moraliter dicitur [fol. 68va] panis angelicus, idest *vble* et hostia quam sacerdos in altari tractat. De quo pane potest verificari illud Psalmi: *Panem angelorum manducauit homo.* Quando scilicet viuit munde et honeste, tunc dicitur manducare panem angelorum. Et hec est vita angelica \in/ presenti, et in perpetuum durat [*canc.*] perseuerat.

[59] Quam nobis concedat qui, etc.

University of Pennsylvania.